

2677

Ի Մ Ի Ն Ց

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

9(47)

Մ-72

ԻԹՅԱՆ ԳՆՏՈՎԱՆ ՀՐԱՏԱԲԱԳՁՈՒԹՅՈՒՆ
ՅՈՐԴԱՆ • 1940

9(47)

Ի. ՄԻՆՑ

24 JAN 2006

ՍՊ-79

սԿ

**ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Դասախոսություն՝ կարդացված Համկ(բ)Կ կենտրոնին ևից
դասախոսների համախորհրդական խորհրդակցությանը
1939 թ. սեպտեմբերի 14-ին

И.М.ИНИ
ОКТАБРЬСКАЯ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
РЕВОЛЮЦИЯ

Государственное издательство политической литературы
Бреван • 1940

1917 թվականի սեպտեմբերի 15-ին բոլշևիկները կուսակցության կենտրոնական կոմիտեն Պետրոգրադում սովորական կոնսպիրատիվ նախազգուշական միջոցներով ստացավ Լենինի յերկու նամակները: Հեղափոխության առաջնորդը, վորը հարկադրված էր ընդհատակում թաղանթել, բոլշևիկներին առաջարկում էր իրենց ձեռքը վերցնել պետական իշխանությունը:

Ի՞նչ հանգամանքներից ծագեց այդ առաջարկը: Դասակարգերի հարաբերակցության մեջ յեղած ինչպիսի՞ տեղաշարժը ստիպեց բոլշևիկներին հատկապես այդ մոմենտում իշխանությունն իրենց ձեռքը վերցնել:

1917 թվականի ոգոստոսին տեղի ունեցած կոռնիլովյան խռովությունը ճնշվեց, ինքը Կոռնիլովը և նրա ղինակիցները—գեներալներ Դենիկինը, Լուկոմոսկին, Երզեկին, Մարկովը և ուրիշները նստած էյին բանտում: Բայց գերագույն գլխավոր հրամանատարի շտաբի պետ նշանակվեց կոռնիլովյան դավադրության մասնակից գեներալ Ալեքսեյեվը: Իսկ Կոռնիլովի գործի քննությունը տարվում էր այնպես, վոր գեներալը հանդես էր գալիս մեղադրողի, և վոչ թե մեղադրյալի դերում, նա լայն հնարավորություններ ուներ ոգտվելու ուղած դադտնի փաստաթղթերից, կարող էր հովանավորյալների միջոցով դատավարության մասին հրապարակել այն, ինչ հարկավոր էր համարում: Կոռնիլովին վորպես բանտ ծառայում էր Բիխովի որխորդաց գիմնազիայի շենքը, վորը պաշտպանում էր Տեկինի գունդը, վորը մոտ անցյալում ներկայացնում էր գեներալի անձնական պահպանությունը:

Այսպիսի «բանտային» ռեժիմի և այսքան «աչալուրջ» պահպանության ժամանակ Կոռնիլովը, վորն առանց այն էլ ազատված էր բանակի հրամանատարության բարդ և հոգեմաշ աշխատանքներից, կարող էր ազատ կերպով զբաղ-

վել իր անհաջողութեան վերլուծութեամբ և այդ անհաջողութեան ուղղելու միջոցներ փնտռելով: Բիխովը և Ստալինայի միջև անընդհատ սլանում ելին սուբհանդակներ, դեներալ Կոռնիլովի մոտ անարգել կերպով ժամանում ելին սպաններ, վորոնք անհրաժեշտ տեղեկութեաններ ու լուրեր կրէին բերում: «Բանտում» յեղան բանկերի ներկայացուցիչները, յեղան նաև ոտարերկրյա տերութեանները ներկայացուցիչները: Այս ամենը Կոռնիլովին հնարավորութեան տվեց մշակելու հեղափոխութեան դեմ յելույթ ունենալու նոր պլան—կոռնիլովյան յերկրորդ դավադրութեանը: Այս անգամ Կոռնիլովը և նրա կողմը կանգնած հակահեղափոխութեանն աշխատեցին ամէլի խորը մտածել յելույթի պլանի վրա և անհամեմատ ամէլի մեծ ուժեր ներգրավել: Ոգոտոսին յենթադրվում եր Պետրոգրադի դեմ դուրս բերել 15—20 հազար մարտիկներից բաղկացած վորեն կորպուս: Այժմ հաշվում ելին հարյուր հազարներով: Դրանք առաջին հերթին հարվածող զուսարտակներն ելին—մոտ 50 հազար ջոկված զինվորներ, վորոնք զենքի մեջ ընդունվել ելին միմիայն հրամանատարական կազմի հանձնարարութեամբ: Այնուհետև յունկերական կորպուսների բարձր չէիկները, զպրոցները, կաղետական կորպուսների բարձր դասարանները, նույնպես մոտ 45—50 հազար հիանալի զինված մարտիկներ: Այնուհետև հեծյալ, գլխավորապես կազակային դիվիզիաները: Հատուկ ուշադրութեան եր հատկացվում չէսո—սլովակյան կորպուսին, վորը սկսել եր կազմավորվել դեռևս ցարական կառավարութեան կողմից, բայց ծավալվեց արդեն ժամանակավոր կառավարութեան դարաշրջանում: Հոկտեմբերին կորպուսում կար ամէլի քան 30 հազար զինվոր: Չէսո—սլովակները սովորում ելին ըստ Փրանսական կանոնադրութեան, ունէլին լավ ջոկված հրամանատարական կազմ: Կորպուսը տեղավորված եր Սլավոնյա Ուկրաինայում, այնպես վոր հեշտութեամբ կարող եր գրավել բոլոր հանգուցակայանները և հարավարևմտյան ճակատը կտրել ապստամբութեամբ բորբոքվող Պետրոգրադից և Մոսկվայից:

Այդ ուժերին հարկավոր ե ամէլացնել լեհական կորպուսը գեներալ Դովբոր—Մուսնիցկու հրամանատարութեամբ:

Թեյամբ: Այդ կորպուսը կազմավորվել եր լեհերից—հին բանակի զորական այն սլաշտոնյաներից, վորոնք ներկայացրել ելին լեհական յերկու սպանների յերաշխավորութեանները: Կորպուսը հրամանատարական կազմով հագեցված եր յեռապատիկ ամէլի, քան ուզած բանակային կորպուսը: Դրեմ վար չէ հասկանալ, թե կազմավորման այդպիսի սխառմի ժամանակ ում ձեռքին եր գտնվում կորպուսը: Լեհերը գտնվում ելին Բելոռուսիայում: Պետրոգրադում ապստամբութեան ծագելու դեպքում նրանք կարող ելին արագորեն կտրել արևմտյան ճակատը և վոչ մի ելելոն չթողնել ապստամբող բոլշևիկներին ողնելու:

Կոռնիլովյան յերկրորդ դավադրութեան նախաձեռնողներն, այսպիսով, կարող ելին հուլիս 20—25 հազար զինվորի վրա: Առնվազն 10 միլիոն մարտիկներից բաղկացած բանակի առկայութեան դեպքում քառորդ միլիոնը, թվում եր թե, չէր կարող վճռական մեծութեան հանդիսանալ: Բայց բանակն այն ժամանակ իրենից մարտական ուժ չէր ներկայացնում: 200 հազար զինվորներից կազմված հարվածող բուռնցքը կարող եր ստիպել, վոր իր կողմը հանդես գան տատանվող զնդերը: Դրա վրա յեր հուլիս դնում Կոռնիլովը: Սրանք ելին հակահեղափոխութեան հաշիվները:

«История гражданской войны»-ի խմբագրութեանը մեկ առաջադրանք տվեց. թշնամուս ցույց տալ իր բնական մեծութեամբ:

Ինքնուրուիքյան հասկանալի յե, վոր կոռնիլովյան յերկրորդ դավադրութեան մասին յեղած գործերը վոչ մի արխիվում չգտնվեցին: Վոչ մի ամփոփիչ տվյալներ չկային: Դավադրութեան մասնակիցները համարյա թե խոստովանութեան չէլին թողել: Ստիպված յեղանք գնալու չըջանց, բախականին վորոքապառաջ ճանապարհով: Այդ ճանապարհը խոստանում եր մեծ դժվարութեաններ և շատ հուսալուծներ: Բայց, ինչպես ասում եր հին Ուկրաինայի, ցանկանալը քիչ ե, գործի անցիլը, վոր ցանկացած դեպքում: Հարկավոր եր փնտռել:

Ամենից առաջ մենք սկսեցինք ուսումնասիրել Ստալինայի, այսինքն՝ գլխավոր հրամանատարի շտաբի ամենորոյս

ավելի քան 60 հոգի և նամակ, վորոնք հրատարակվելիս կազմեցին մի ամբողջ հատոր: Դրանց թվում կային այնպիսի աշխատություններ, ինչպես «Պետություն և հեղափոխություն», «Սպառնացող աղետը և ինչպես պայքարել նրա դեմ», «Կրիպիտը հասունանում է», «Կարահեն» արդյոք բոլրակներն իրենց ձևերին պետական իշխանությունը», նամակներ ապստամբության մասին և շատ ուրիշ փաստաթղթեր, վորոնք միջազգային հակադատական նշանակություն ունեն:

Իր հանձարեղ, պարզ և յուրաքանչյուր աշխատավորին մատչելի հոգիածներում Լենինը մերկացնում էր բուրժուական և եսերո-մենչևիկյան մամուլի ամենաբարդ խորամանկ հնարքները, պատուում էր սոցիալ-կոոնիլոյականներին—կերենակու և Ընկ. դեմակը, անողոքաբար հարվածում էր հեղափոխության դավաճաններին, քննադատում էր բոլշևիկյան շարքերում յերևացող փոքրագույն տատանումները և հեղափոխության յուրաքանչյուր ետապում մատնանշում էր պրոլետարիատի դիկտատուրայի հաղթանակի համար մղվող պայքարի ուղիներն ու յեղանակները:

Լենինն իր ժամանակին տեսավ, վոր բուրժուական անցնում է պայքարի նոր ձևերի, վոր նա պատրաստվում է քաղաքացիական պատերազմ մղելու բանվորները և գյուղացիները դեմ:

Քաղաքացիական պատերազմը — այդ դասակարգային պայքարի բարձրագույն ձևն է, վորի ժամանակ բոլոր հակասությունները սրվում են և անցնում զինված դուռնարտի: Քաղաքացիական պատերազմը դասակարգային պայքարի ամենասուր ձևն է, յերբ ամբողջ հասարակությունը բաժանվում է յերկու թշնամական բանակների, վորոնք զենքի ուժով են լուծում իշխանության հարցը:

Շարունակելով և զարգացնելով Մարքսի ուսմունքը, Լենինը քաղաքացիական պատերազմի ելույթյան մասին գրում էր.

«Փորձը... մեզ ցույց է տալիս, վոր քաղաքացիական պատերազմը դասակարգային պայքարի ամենասուր ձևն է, յերբ ամենասական ու քաղաքական մի շարք ընդհարումներ և ճակատամարտեր կրկնվելով, կուտակվելով, ընդլայնվե-

լով, սրվելով, հասնում են այն բանին, վոր այդ ընդհարումները վերածվում են մեկ դասակարգի՝ զենքը ձեռքին պայքարի ընդդեմ մյուս դասակարգի»¹:

Հենց այսպիսի սրման մոտեցում ուսանական հեղափոխությունը 1917 թ. սեպտեմբեր—հոկտեմբերին:

Այդ հաստատվեց բնակչության բոլոր դասակարգերի պայքարի ձևերի արմատական փոփոխմամբ:

Ամենից առաջ արմատապես փոխվեց պրոլետարիատի գործադուլային պայքարի ձևը: Կոոնիլոյչինայից առաջ էլ պրոլետարիատը բոլշևիկյան կուսակցության ղեկավարությամբ անընդհատ աճող գործադուլային պայքար էր մղում: Տնտեսական գործադուլները վերածում էին քաղաքական գործադուլների, միահյուսվում էին նրանց հետ, դրսևորելով անշեղ աճում, կարծես թե ուժեր կուտակելով վճռական հարվածի համար: Բայց կոոնիլոյչինայից հետո բանվոր դասակարգի գործադուլներում ինչ-վոր նոր բան յերեկան յեկավ: Իրոք, ինքնիշխան Սադե գործարանի բանվորները գործադուլ հայտարարելով, քեցին վարչությունը և իրենց ձեռքն առան արտադրության կառավարման գործը: Մոսկվայում կաշվի արդյունաբերության մի շարք ձեռնարկություններում բանվորները հեռացրին դերեկցիային և իրենց միջից ընտրեցին գործադուլային կոմիտե, վորին հանձնարարեցին արտադրության վարումը: Գործադուլային շարժման մեջ նորն այն էր, վոր պրոլետարիատը վոչ միայն գործադուլ էր անում, այլ քշում էր կապիտալիստներին և իր ձեռքն էր վերցնում արտադրությունը:

Այժմ, յերբ հրապարակվել են 1917 թ. փաստաթղթերը բանվորական շարժման հարցի վերաբերյալ, մենք կարող ենք գտնել այդ հանգամանքը հաստատող հազարավոր փաստեր: Վլադիմիր Իլյիչն այդ փաստաթղթերը չունեի: Նրան հայտնի էին միայն առանձին փաստեր, վորոնք սպրդում էին մամուլը: Այդ փաստերի հիման վրա հեղափոխության հանձարը ընդհանրացնող յեզրակացություն արեց. «Բանվորական գործադուլներն ընդհուպ մոտեցել են

¹ Լենին, Ռուսական հեղափոխությունը և քաղաքացիական պատերազմը, Յերկ., հ. XXI, էջ 201:

ապստամբութեանը, պրոլետարական պայքարի զարգացումը դեմ է առել իշխանութեան պրոբլեմին:

Արմատապես փոխվեց նաև գյուղացիական շարժման ձևը: Կոռնիլովչիկնայից առաջ ել գյուղացիները պայքար եյին մղում կալվածատերերի դեմ: Կոռնիլովչիկնայից առաջ ել գյուղացիները մի ամբողջ շարք տեղերում հարում եյին կալվածատիրական մարզագետինները, խլում եյին դաշտերը, կտրում եյին կալվածատերերի անտառները, բայց այդ պայքարը համեմատաբար խաղաղ եր: Կոռնիլովչիկնայից հետո գյուղացիները հասկացան, վոր Կոռնիլովի հետ մեկտեղ իրենց տաքացրած ազնվականական բները կլերադառնան կալվածատերերը: Գյուղացիներն ամենուրեք անցան պայքարի նոր ձևերի, նրանք սկսեցին զավթել տնտեսութունները, այրել դրանք, վերցնել ինվենտարը: Կարծես փորձելով ուղղել 1905 թ. հեղափոխութեան մեջ անավարտ թողածը, յերբ վոչնչացվեց ընդամենը մոտ 2 հազար ազնվականական կալվածք, գյուղացիներն ամբողջ յերկրով մեկ միահամուռ կերպով ձեռնամուռ յեղան կալվածքների գալթման գործին:

Այս բանից անհանդստացած ետեր-մենչեիկները փորձում եյին իրենց և իրենց բարեկամներին հանդստացնել կեղծ տվյալներ սարքելով, վորոնք պետք է ծածկեյին իսկական դրությունը:

Փլոքերի արտահայտութեամբ, իրենց սիրտը սեղմելով սեփական խանութի և սեփական մարսողութեան միջև, մանր բուրժուական՝ «հեղափոխութեան հաշվապահները» կազմում եյին գյուղացիական շարժման հանդստացուցիչ ամփոփադրեր: Շարժման բոլոր ձևերն իրար խառնելով, նրանք յեկան այն «հանդստացուցիչ» յեղրակացութեանը, թե սեպտեմբերին գյուղացիական շարժումն ընդհանրապես ընկնում է: Նայեցեք, որինակ, բուրժուական միլիցիայի ամփոփադրերը, այստեղ նշված են հարումների և ապրիլի արածացումների աճումը, վարձավճար մուծելուց հրաժարումները և կալվածքների քարուքանդ անելը: Յերբ դուք այդ ընդհանուր թվերից անցնում եք մանրամասն վերլուծութեանը, միանգամից ձեր աչքին է ընկնում «հեղափոխութեան հաշվապահների» ժուլիկությունը, — այն է,

նրանք իրար եյին խառնում պայքարի թե՛ խաղաղ և թե՛ վոչ-խաղաղ ձևերը: Հաշվեցեք ապրիլին արածացումները, հարումները և այլն կալվածքներ քարուքանդ անելուց առանձին: Դուրս կդա, վոր պայքարի խաղաղ ձևերը աճում են փետրվարից մինչև ոգոստոս, իսկ սեպտեմբերից խաղաղ ձևերն ընկնում են, բայց դրա փոխարեն վեր են բարձրանում վոչ-խաղաղ ձևերը, այն է՝ կալվածքների դավթումը, ազնվականական կալվածքների հրկիզումը, ին-վենտարի բաժանը: Մեր ձեռքի տակ այժմ կան մի շարք վիճակագրական ժողովածուներ և փաստաթղթեր, վորոնք հաստատում են գյուղացիական պայքարի ձևերի այդ փո-փոխությունը: Այստեղ մեկ անգամ ես յերեան յեկավ Վլադիմիր Իլյիչի հանձարեղ խորաթափանցությունը, վորն իր ձեռքում չունենալով այս բոլոր տվյալները, յեղրակացրեց, վոր գյուղացիական շարժումը վերաճել է գյուղացիական ապստամբութեան:

Խիստ փոխվեց նաև ազգային-ազատագրական շարժման բնույթը: Փետրվարից սկսած այդ պայքարին դուրս եյին կանգնած բուրժուական ազգային ինստիտուտները, վորոնց հաջողվեց կարճ ժամանակով խարեյութեամբ, իսկ հաճախ նաև ուղղակի ուժով իրենց հեռուից տանել մասսաների նշանակալից մասը:

Կոռնիլովչիկնայից հետո շարժման բնույթը խիստ փոխվում է: Ծնված ազգերի աշխատավորները փորձում են իրենց «ղեկավարները» գլխի վրայից ձեռք մեկնել Ռուսաստանի գյուղացիներին ու բանվորներին, վորպեսզի միա-սին շարժվեն ընդդեմ Ժամանակավոր կառավարութեան: Աշխատավորական լայն մասսաները սկսում են հասկա-նալ, վոր հին ցարական «ժողովուրդների բանտը» նրանք կարող են քանդել միայն բոլշեիկները ղեկավարութեամբ: 1917 թ. սեպտեմբերին Տաշքենդում բռնկվեց տարերային շարժում: Ժամանակավոր կառավարութեան ներկայացու-ցիչները փախան: Ժամանակավորապես քաղաքի տերը դար-ձան աշխատավորները: Այս չի նշանակում, թե Տաշքեն-դում խորհրդային իշխանությունը հաղթանակեց ամբող-ջում, քան Պետրոգրադում: Այսպիսի պնդումը ճիշտ չէր լինի հենց միմիայն այն պատճառով, վոր շարժումը բոլ-

չեղանակներով ձեռք բեր գտնվում: Բայց ինչի՞ մասին ելին վկայում Տաղանդի դեպքերը: Նրանք վկայում ելին հեղափոխության բոլոր հակասութիւնները խիստ սրման մասին, վրոնք հենց դուրս պոռթկացին այնտեղ, վրոնք դրանք ավելի շատ ելին կուտակվել, — աղբային — գաղութային շրջաններում: Ամբողջ յերկրով մեկ լարվածութիւնը հասել եր ծայրահեղութիւն, իսկ միեւնի վայրերում սահմանից անցել եր: Մեր հետազոտողներն ուշադրութիւն չդարձրին այն բանի վրա, վրոն փետրվարյան հեղափոխութիւն նախորդակին ել հակասութիւնները դուրս պոռթկացին Միջին Ասիայում, վրոնեղ նրանք առանձնապէս սրվել ելին: Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւն նախորդակին Տաղանդում տեղի ունեցած դեպքերը վկայում ելին այն մասին, վրոն աղբային աղատագրական շարժումը մտել եր իշխանութիւն համար միջոց պայքարի նոր ձևի մեջ:

Վերջապէս, արմատապէս փոխվեց բանակի մեջ տարվող շարժումը, վրոնեղ բոլշևիկները տանում ելին վիթխարի մերկացնող աշխատանք, բանակն իրենց կողմը գրավելու աշխատանք: Հսկայական թիվով զենքերի, դիվիզիաների զինվորները վռնդում ելին հին հրամանատարներին, իրենց միջից ընտրում ելին նոր հրամանատարներ, իրենց ձեռքն ելին առնում զորամասերի ղեկավարութիւնը: Այսպիսի փաստեր առաջ ել կային, բայց դրանք յեղակի դեպքեր ելին, դրանք մասսայական բնույթ չեկին կրում: Կոռնիկովչինայից հետո միլիոնավոր զինվորներ հասկացան, վրոն գեներալների խռովութիւնը նշանակում ե միապետութիւնն ուստավրացիա ե, հետեաբար, պատերազմի շարունակութիւն: Ձինվորները սարսափով մտածում ելին. մի՞թե չորրորդ ձմեռն ել ստիպված ենք խրամատներում անցկացնել: Նրանք կատաղորեն անցնում ելին պայքարի նոր ձևին: Նրանք զնդերից վռնդում ելին ետեմենշևիկյան շաղակրատներին, վերընտրում ելին կոմիտեները, իրենց ձայնները տալիս ելին բոլշևիկներին, վտարում ելին հրամանաւորներին, իսկ մի շարք վայրերում, նավատորմիցում, նաեւ Ֆիզիկապէս վռնջացնում ելին սպաներին: Այդ դեռ քիչ ե — զինվորները հանդէս ելին գալիս վրոնպէս ագիտատորները գյուղացիական ապստամբութիւնները ոգտին: Ծակատից

ստացվող հազարավոր նամակներում զինվորները գյուղացիներին խորհուրդ ելին տալիս քշել կալվածատերերին, վերցնել հողը: Ծակատամերձ գոտում զինվորներն իրենք ելին դառնում շարժման նախաձեռնողները: Ձինվորական շարժումը բացահայտորեն հայտարարում եր գյուղացիական շարժման հետ մերձեցալու տենդենց:

Պայքարի ձևերի հենց այս փոփոխումը հանձարեղ դիտելի է լենինին թույլ տվեց անելու այն յեղրակացութիւնը, թե առկա յե հեղափոխական կրիզիսը, վրոն նախագուշակել եր կուսակցութիւն Վ համագումարը, մի կրիզիս, վրոն բոլշևիկներին հնարավորութիւն տվեց զնելու բուրժուազիայի ղեկատուութիւն տապալման հարցը:

Սեպտեմբերի 12-ի ե 14-ի միջեւ, իսկաթան թիվ 1, գերախտարար, չի սահմանված — լենինն իր նամակները գրեց Կենտրոնական Կոմիտեյին, վրոնց մեջ ձեակերպեց իր յեղրակացութիւնը:

«Մեծամասնութիւն ստանալով յերկու մայրաքաղաքներ Ռանվորները ե Ձինվորներ Պեպուտատներ խորհուրդներում, բոլշևիկները պետական իշխանութիւնը կաբող են ե պետք ե վերցնեն իրենց ձեռքը»¹:

Լենինը բացատրեց, թե ինչու հատկապէս այժմ ապրտամբութիւնը դարձել ե որակարգի հարց:

«Հաջող լինելու համար, — գրում եր Վլադիմիր Իլյիչը, — ապստամբութիւնը պետք ե հենվի վր' թե դալտագրութիւն, վր' թե կուսակցութիւն, այլ առաջավոր դաաակարգի վրա: Այս ամենից առաջ: Ապստամբութիւնը պետք ե հենվի ժողովրդի հեղափոխական վերելքի վրա: Այս յերկրորդ: Ապստամբութիւնը պետք ե հենվի առողհեղափոխութիւն պատմութիւն բեկման կետի վրա, յերթ ժողովրդի առաջավոր շարքերի ակտիվութիւնն ամենամեծ չափերի յե հասել, յերթ ամենաուժեղ չափի յեն հասել տատանումները թշնամիների շարքերում ե հեղափոխութիւն քույլ անվճարական կիսամիջոցներով բալարարվող բարեկամների շարքերում: Այս յերրորդ»²:

¹ Լենին, Բոլշևիկները պետք ե դալեն իշխանութիւնը, Յերկ., Կ. XXI, էջ 193:

² Լենին, Մարքսիզմ ե ապստամբութիւն, Յերկ., Կ. XXI, էջ 195:

Այս յերեք պայմաններն առկա էլին:

«Մեր կողմն է հեղափոխության ավանդարդը, ժողովրդի ավանդարդը, մասսաներին հրապուրելու, իր հետևից տանելու ընդունակ դասակարգի մեծամասնությունը»¹, — գրում էր Լենինը:

Տանջված և սովահար յեղած ժողովուրդը հասկացավ, վոր խաղաղություն, հող, հաց նա կարող է պահանջ միայն պրոլետարիատի ձեռքից:

«Մեր կողմն է ժողովրդի մեծամասնությունը»², — գրում էր Լենինը:

Բուրժուազիայի մերձավոր դաշնակիցների բանակում դժգոհում էր անխտհաճություն դեպի իր ուժերը, ցրվածություն: Կոռնիլովի ապստամբությունից անմիջապես հետո մասսաների ճնշման տակ ետեմենշևիկները քիչ մնաց առատանվելին դեպի հեղափոխությունը: Նրանք նույնիսկ հանդես յեկան Ռուսաստանում հանրապետություն մտցնելու պահանջով: Ծինք այդ, ինչպես հայտնի է, Ռուսաստանում կառավարման ձեռք չեղավ սահմանված: Հարցի լուծումը «հետաձգվեց» մինչև Սահմանադիր ժողովը, ինչպես նաև հեղափոխության բոլոր այրող հարցերը: Ետերներն ու մենշևիկները հանդես ելին դալիս բողոքով ընդդեմ ժամանակավոր կառավարության քաղաքականության, վորն իբր թե հասցրել էր Կոռնիլովի ապստամբությանը: Բայց այդ հենց այն բողոքն էր, վորի մասին գրում էր Շչեքերներ.

«Այդ շատ ցայտուն և ուժեղ բողոք էր, վորի հիմքում ընկած էր խոհեմ միտք՝ թերևս չե՛ն կախի»:

Համոզվելով, վոր մասսաների մեջ հեղինակությունը չհաջողվեց բարձրացնել, իսկ բուրժուազիան խեթ է նայում իր սպասավորների վրա, ետերներն ու մենշևիկները նորից մտան հին բուրժուական դոմը:

Տատանում կար նաև կադետները բանակում: Նրանց չհաջողվեց վերացնել առանձին խմբերի միջև յեղած հակասությունները: Ձախ կադետները պահանջում էին համաձայնություն կնքել ետեմենշևիկներին հետ: Աջերը բա-

նակցություններ էլին վարում սեհարյուրյակայինների հետ: Ճիշտ է, հարկ չկա չափազանցելու այդ հակասությունները: Նրանց մասին կարելի էր ասել հենց այն, ինչ գրում էր Շչեքերին իր ժամանակ լիբերալների և կոնսերվատորների միջև յեղած տարաձայնությունների մասին. «կոնսերվատորներն ասում էլին. Գայլի՛ր առաջ, բայց ժամանակ առ ժամանակ արիացիր և հանդստացի՛ր»:

Իսկ լիբերալներն ասում էլին. «Հանգստացիր, բայց ժամանակ առ ժամանակ արիացի՛ր և առաջ քայլի՛ր»:

Սակայն հեղափոխական կրիզիսի պայմաններում այս տարաձայնություններն ել հենց թուլացնում էին թշնամիները բանակը:

Տատանվեցին նաև ուսուսական բուրժուազիայի դիմավոր դաշնակիցները—Անտանտի խմբերիալիստները: Նրանք ընտրում էին միջին դիրք մինչև հաղթական վախճանը պատերազմելու և գերմանական խմբերիալիզմի հետ սեպարատ հաշտություն կնքելու մեջ՝ ընդդեմ Ռուսաստանի, ուսուսական հեղափոխությունը խեղդելու հաշվին:

Փրանսական պատմաբանները հրապարակեցին հեռագրեր, վոր 1917 թվականին դրաքնությունը չեղ թույլատրում տալագրելու: Նույնիսկ այդ խղճուկ տեղեկություններից մենք դիտենք, վոր 1917 թ. աշնանը հուլումներ սկսվեցին Փրանսական բանակում: Զինվորները պահանջում էին խաղաղություն: Հակապատերազմական շարժումն էլին խաղաղություն: Պուանկարեն իր հիշողություններում լիական գործասերը: Փրանսական բանակում չկար մի խոստովանվել և, վոր Փրանսական բանակում չկար մի կորպուս, վորին կարելի լիներ կանչել փախի՝ ճնշելու կորպուսը: Գուանկարեն իր հիշողություններում լիական գործասերը: Փրանսական բանակում չկար մի խոստովանվել և, վոր Փրանսական բանակում չկար մի կորպուս, վորին կարելի լիներ կանչել փախի՝ ճնշելու կորպուսը: Գուանկարեն իր հիշողություններում լիական գործասերը: Փրանսական բանակում չկար մի խոստովանվել և, վոր Փրանսական բանակում չկար մի կորպուս, վորին կարելի լիներ կանչել փախի՝ ճնշելու կորպուսը: Գուանկարեն իր հիշողություններում լիական գործասերը:

Հեղափոխության սպառնալիքի տակ Անգլիան ու Փրանսիան սկսեցին չոչափել Գերմանիայի հետ հաշտություն կնքելու հնարավորությունը: Գերմանիայում սիրով արձագանքեցին դրան: Սեպտեմբերի սկզբին գերմանական ներկայացուցիչը դիմեց Փրանսական արտաքին գործերի մինիստրին. հաշտություն կնքելու առաջարկությամբ:

¹ Լենին, Մարքսիզմ և ապստամբություն, Յերկ., հ. XXI, 42 196:

² Նույն տեղում:

Գերմանիան համաձայնում էր զիջումներ անել Ֆրանսիային և Անգլիային Արևմուտքում, պայմանով, վոր իր բաժինը ստանար Արևելքում: Թշնամիները պատրաստվում էին հաշտվել ի հաշիվ Ռուսաստանի:

Բանակցությունները տարվում էին խիստ դադարների: Մամուլում լույս տեսնող ամեն տեսակի լուրերը կառավարության կողմից հայտարարվում էին զրպարտանք: Սակայն բանակցությունները ձգձգվեցին. ըստ յերևութին, իմպերիալիստներն իրարից շատ բան էին պահանջում: Այն ժամանակ Գերմանիան փորձեց բանակցություններ սկսել Ռուսաստանի հետ սեպարատ հաշտության մասին:

Լենինը տեղեկություն չունեի այդ բանակցությունների մասին: Բայց գիտական նախատեսության ուժը նրան թույլ տվեց վոչ միայն նախատեսել իմպերիալիստների այդ բանակցությունները, այլև Գերմանիայի և Ռուսաստանի կողմից սեպարատ հաշտություն կնքելու փորձը: Միայն վերջերս մեր ձեռքն ընկան Լենինի հանճարեղ կուսակցության հաստատող տեղեկություններ:

Ռուսաստանում ամերիկյան ղեկավար Ֆրենսիսը հեղափոխության մասին ունեցած իր հուշիկներում քաղաքացիական պատերազմից հետո արդեն խոստովանում էր.

«Ֆինանսների առաջիկա միևնույն և արտաքին գործերի միևնույն Տերեչչենկոն ժամանեց Արևմտյան Սիբիրում և յերկու անգամ ճաչեց ինձ մոտ: Նա թաղելում էր Տիտովի անվան տակ... Գնում էր Կոլչակի մոտ վորպես սուբսանդակ Գուրկովիչի կողմից—Շվեդիայի ուսական ղեկավարի կողմից...»

Տերեչչենկոն ինձ հավատացնում էր, թե ողոստոսի մոտավորապես 1-ին նա Գերմանիայից ձեռնուռ առաջարկություններ է ստացել հաշտության մասին: Նա այդ առաջարկությունները ցույց է տվել միայն Կերենսկուն»:

Հակահեղափոխությունը, ինչպես նաև Նիկոլայ Ռոմանովն իր կրակի նախորդակին, ժողովրդի թիկունքում պատրաստ էր ծախելու յերկիրը, միայն թե արձակվեյին իր ձեռքերը հեղափոխության դեմ պայքարելու համար:

Ինքնըստինքյան հասկանալի չէ, վոր այս բոլոր բանակ-

ցությունները, տատանումները թուլացնում էին թշնամուն, թուլացնում էին նրա դիմադրողականությունը:

Լենինի նամակը Կենտրոնական Կոմիտեյին վերջանում էր հետևյալ յեզրակացությամբ.

«Մեր առջև առկա յեն հաջող ապստամբության բոլոր որոշումները նախադրյալները: Մեր առջև է դրված բացառիկ ձեռնադրությունը, յերբ միայն մեր հաղթանակն ապստամբության միջոցով վերջ կգնի ժողովրդին տառապանքների յենթարկող տատանումներին, այդ ամենամեծ տանջանք պատճառող բանին աշխարհում, յերբ միայն մեր հաղթանակն ապստամբության միջոցով կվիժեցնի սեպարատ հաշտության խաղը ընդդեմ հեղափոխության—կլիթեցնի այդ խաղը նրանով, վոր բացերբաց կառավարիկ ավելի լրիվ, ավելի արդարացի, ավելի մոտիկ հաշտություն,—հաշտություն հեղափոխության»¹:

Հեղափոխության մեծ առաջնորդը կուսակցությանը կոչ էր անում ապստամբելու: Լենինի նամակներում խոսքը կոչ էր անում ապստամբության բուն որվա մասին չէր, նրա ճիշտ դեռևս ապստամբության բուն որվա մասին չէր, նրա ճիշտ որդ էր լուծել միայն ընդհանուր ձայնն այն մարդկանց, ովքեր չվիժեցնե բանվորների և գյուղացիների հետ, մասսաների հետ, այսինքն՝ կուսակցության Կենտկոմը: Լենինը պահանջում էր, վորպեսզի զինված ապստամբության նախապատրաստությունը դրվեր կուսակցության ամբողջ աշխատանքի որակարգում:

Վարդիմիր Իլյիչը, կուսակցությանը կոչ անելով նախապատրաստելու զինված ապստամբություն, խորհուրդ էր տալիս փոխել տակտիկան և ամենից առաջ վերաբերմունքը դեպի Դեմոկրատական խորհրդակցությունը: Այդ խորհրդակցությունը գումարել էին եսեր-մենչեիկները, նպատակ ունենալով խաբելու մասսաներին, վորպես Սահմանադիր ժողովի նմանեցում, սուբրոդատ:

Բուլճեիկները մասնակցեցին Դեմոկրատական խորհրդակցությանը, վորպեսզի դրա տրիբունայից մերկացնեյին եսեր-մենչեիկյան մանյովրները: Բայց զինված ապստամ-

¹ Լենին, Մարքսիզմ և ապստամբություն, Յերկ., հ. XXI, էջ 197:

բության կուրս ընդունելով չէր կարելի մնալ Խորհրդակցությանը: Այդ կարող էր մոլորության մեջ գցել ժողովրդական մասսաներին, կարող էր ամբաղնդել հեղափոխության խաղաղ զարգացման պատրանքները և մասսաներին չեղել հեղափոխական ուղուց: Լենինն առաջարկեց հեռանալ Խորհրդակցությունից, կարդայով բոլշևիկյան մի գեկլարացիա, վորը մերկացնում էր համաձայնողականների ստոր խաղը:

«Այս գեկլարացիան կարդայով,—գրում էր Լենինը,—կոչ անելով՝ վնասել և վոչ թե խոսել, գործել և վոչ թե բանաձևեր գրել, մենք մեր ամբողջ Ֆրակցիան պետք է շարժենք դեպի գործարանները և գորանոցները. այնտեղ և նրա տեղը, այնտեղ և կյանքի յերակը, այնտեղ և հեղափոխության փրկության աղբյուրը, այնտեղ և Դեմոկրատական Խորհրդակցության շարժիչը»¹:

Ապստամբելու կուրսը պահանջում էր Խորհրդակցությանը մասնակցելու տակտիկայից անցնել Խորհրդակցությունը բոլիոտի յենթարկելու տակտիկային:

Բոլշևիկները կենտրոնական կոմիտեյին ուղղված այս յերկրորդ նամակը Լենինը նվիրեց զինված յելույթ նախապատրաստելու հարցին, հենց այդպես էլ անվանելով այն. «Մարքսիզմ և ապստամբություն»: Լենինը, յելնելով XIX և XX դարերի բոլոր հեղափոխությունների փորձից, բացառիկ խորությամբ ընդհանրացրեց ապստամբության որևէքները: Բայց հանճարեղ զորավարը վոչ միայն ընդհանրացրեց փորձը, վոչ միայն զարգացրեց և շարունակեց Մարքսի և Ենգելսի ուսմունքը նոր պայմաններում, այլև մշակեց Պետրոգրադում ապստամբություն կազմակերպելու կոնկրետ ցուցումներ:

Նա գրում էր.

«Վորպեսզի ապստամբությանը վերաբերվենք մարքսիստներն, այսինքն՝ վորպես արվեստի, մենք միևնույն ժամանակ վոչ մի բոլոր չկորցնելով, պետք է կազմակերպենք ապստամբական ջոկատներ շտաբ, բախտներ ուժերը, շարժենք հավատարիմ զնդերը դեպի ամենակարևոր կետերը,

¹ Լենին, Մարքսիզմ և ապստամբություն, Յերկ., հ. XXI, էջ 198:

չրջապատենք Այեքսանդրինկան (Թատրոն, վորտեղ նիստ էր անում Դեմոկրատական խորհրդակցությունը:—Ի. Մ.), գրավենք Պետրոպոլիսիան, ձերբակալենք ընդհանուր շտաբն ու կառավարությունը, յունկերները և վայրենի դիվիզիայի դեմ ուղարկենք այնպիսի ջոկատներ, վորոնք կարող են մեռնել, բայց թույլ չտալ թշնամուն, վոր շարժի դեպի քաղաքի կենտրոնները. մենք պետք է մորթիլ պաշտի յենթարկենք զինված բանվորներին, կանչենք նրանց մոլեզվին, վերջին մարտի, մեկեն գրավենք հեռագրատունն ու հեռախոսային կայանը, տեղավորենք ապստամբության մեր շտաբը կենտրոնական հեռախոսակայանի մոտ, նրա հետ հեռախոսով կապենք բոլոր գործարանները, բոլոր զնդերը, զինված պաշարի բոլոր կետերը և այլն»¹:

Ինքը Վլադիմիր Իլյին այդ անվանում էր վոչ թե յելույթի պլան, այլ իլյուստրացիա այն բանի, թե ինչ է նշանակում ապստամբությանը վերաբերվել վորպես արվեստի: Բայց ձեզանից, ում հայտնի յե հետագա դեպքերի փաստական ընթացքը, դժվար չե պատկերացնել, թե ինչպես խորը կերպով Լենինը հանգամանորեն խորհեց ապստամբությունը, թե վորքան մանրակրկիտ էր ուսումնասիրում նա հաղթության պայմանները: Դուք գիտեք, վոր ապստամբության ընթացքում Լենինի այդ ցուցումը լիովին իրացվեց:

Լենինի նամակները քննարկվեցին բոլշևիկների կենտրոնական կոմիտեյում սեպտեմբերի 15-ին: Այդ նիստում Լենինի դեմ դուրս յեկավ միայն դավաճան Կամենևի:

Կենտրոնական կոմիտեն վճռական հակահարված տվեց տարափած վախկոտին: Ընկեր Ստալինն առաջարկեց նամակները արտատպել և ուղարկել բոլշևիկյան կուսակցության ամենից ավելի խոշոր կազմակերպություններին:

Լենինի նամակներն ուղարկվեցին բոլշևիկյան կուսակցության խոշորագույն կազմակերպություններին:

«Սեպտեմբերի վերջից,—գրում էր ընկեր Ստալինը Մեծ պրոլետարական հեղափոխության առաջին տարեդարձին,—բոլշևիկների կուսակցության կենտկոմը վորոշեց

¹ Լենին, Մարքսիզմ և ապստամբություն, Յերկ., հ. XXI, էջ 199:

կուսակցութեան բոլոր ուժերը մօրբիլիցացիայի յենթարկելը հաջող ապստամբութեան կազմակերպելու համար»¹:

Կուսակցութեան ամբողջ աշխատանքը յենթարկված էր զինված յերևութի նախապատրաստմանը: Արդեն սեպտեմբերի 17-ին, այսինքն՝ Լենինի նամակի առաջին քննարկումից մեկ օր հետո, բոլշևիկյան կուսակցութեան Կենտրոնական որդանի խմբագիր ընկեր Ստալինը, «Рабочий путь»-ի մեջ, ինչպես այն ժամանակ կոչվում էր «Правда»-ն, գրում էր.

«Հեղափոխութեանը դալիս է: Հուլիսյան որերին գընդակոծված և Մոսկվայի խորհրդակցութեանը «թաղված», նա նորից գլուխ է բարձրացնում, հին արգելքները ջարդելով, նոր իշխանութուն ստեղծելով: Հակահեղափոխութեան խրամատները առաջին գիծը վերցված է: Կոռնիլովից անմիջապէս հետո նահանջում է Կալեդինը: Պայքարի կրակում կենդանանում են կարծես մեռած խորհուրդները: Նրանք նորից կանգնում են դեկի մօտ, դեկալարելով հեղափոխական մասսաներին:

Ամբողջ իշխանութունը խորհուրդներին—այս է նոր շարժման լուռնադը...

Կյանքի դրած ուղղակի հարցին՝ սրահանջվում է պարզ և վերոշակի պատասխան:

«Խորհուրդներին՝ կողմը կամ նրանց դեմ»²:

Չափազանց վարպետորեն չըմանցելով ցենզուրայի խոչընդոտները, ընկեր Ստալինը բացահայտ մամուլում տվեց զինված ապստամբութեան օգտին լայն ազիտացիա տանելու փայլուն որինակ:

Ընկեր Ստալինի դեկալարող հոգւածները տպագրում էյին Մոսկվայի, Բելոռուսիայի, Պոլովոժյեյի բոլշևիկյան լրագրերը:

«Ռուսաստանում տեղի յե ունենում նոր, իսկապէս ժողովրդական, իսկապէս հեղափոխական իշխանութեան ածման վճռական պրոցես, իշխանութեան, վորը կատարել

պայքար և մղում զոյութեան համար,—գրում էր ընկեր Ստալինը «Рабочий путь»-ի հաջորդ համարում: Մի կողմից—խորհուրդները, վորոնք կանգնած են հեղափոխութեան գլուխ, հակահեղափոխութեան դեմ մղվող պայքարի գլուխ, հակահեղափոխութեան, վորը դեռ ջախջախված չէ, վորը նոր և միայն նահանջել, վորը խոհեմութեամբ պահ է մտել կառավարութեան թիկունքում: Մյուս կողմից—Կերենսկու կառավարութեանը, վորը ծածկում է հակահեղափոխականներին, վորը համաձայնութեան և դալիս կոռնիլովականների հետ (կադետները), վորը պատերազմ է հայտարարել խորհուրդներին, ջանալով ջախջախել նրանց, վորպէսզի ինքը չջախջախվի:

Ո՞վ կհաղթի այս պայքարում—այդ է այժմ ամբողջ եյութեանը... Հիմնականն այժմ վոչ թէ հեղափոխութեանը «իրկելու» ընդհանուր ֆորմուլա մշակելն է,—այլ խորհուրդներին ուղղակի աջակցելն է՝ Կերենսկու կառավարութեան դեմ մղած նրանց պայքարում»¹:

Կուսակցութեանը թեւակոխեց դրոհի կազմակերպման ժամանակաշրջանը: Դեկալարվելով ընկերներ Լենինի և Ստալինի հողվածներով, տեղական կազմակերպութեանները վերակառուցում էյին իրենց աշխատանքը, ամբողջ պրոպագանդայի և ազիտացիայի ծանրութեան կենտրոնը տեղափոխում էյին զինված ապստամբութեան կազմակերպելու վրա:

Կենտրոնական որդանում լենինյան գծի կիրառումն առաջացրեց Կամենևիի բողոքները: Անարգ դավաճանը փորձում էր կասեցնել մասսաների մօրբիլիցացիան: Սեպտեմբերի 20-ին Կենտրոնական կոմիտեյի նիստում Կամենևիը բողոքեց լրագրի՝ իր կարծիքով չափազանց սուր, տոնի դեմ և առարկեց հոգւածներում յեղած առանձին արտահայտութեանների դեմ: Կենտրոնական կոմիտեն այս առթիւ հանեց հատուկ վորոշում:

«Հետաձգելով Կենտրոնական որդանը վարելու հարցի մանրամասն քննարկումը, Կենտկոմն ընդունում է, վոր նրա

1 Ի. Ստալին, Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան մասին, էջ 19, Կուսհրատ, 1932 թ.:

2 Ի. Ստալին, Հոկտեմբերի ուղիներում, ռուս. հրատ., էջ 168, 170:

1 Ի. Ստալին, Հոկտեմբերի ուղիներում, էջ 170—171:

ընդհանուր ուղղութիւնն ամբողջովին համընկնում է
Կենտկոմի գծի հետ»¹։

Բոլշևիկները Կենտրոնական կոմիտեն լիովին հավանու-
թյուն տվեց Կենտրոնական որդանի գծին, վորն ընկեր
Ստալինի խմբադրական հողվածներում հանգիստ և հաս-
տատուն կերպով անց եր կացնում գինիված յեւլոյթի նա-
խապատրաստման լենինյան գրույթները։

Զինված ապստամբության նախապատրաստութիւնը
տարվում եր Հափազանց կոնսպիրատիվ պայմաններում։
Պետրոգրադում ընկեր Ստալինը գաղտնի բնակարանում իր
մոտ եր կանչում ռաշոնների ներկայացուցիչներին և առան-
ձին-առանձին հրահանգում եր նրանց. վոր զորամասերը
պատրաստեն մարտի, վոր հիմնարկութիւնները գրավեն
ռաշոնում, ինչպես վերակառուցեն ագիտացիան։ Յերբմն
մարզերն էլին ուղարկվում հաճախ ծածկադիր նամակներ,
վոր շարադրում էլին նոր ուղղութիւնը։ Ոգտագործում
էլին հատուկ սուբհանդակներ, մեծ մասամբ Կենտկոմի
կազմից։

Սեպտեմբերի 24-ին Կենտրոնական կոմիտեն քննարկում
էր ապստամբության կուրսից բլիտոյ տակտիկական միջոց-
ները։ Հարկավոր եր լուծել Դեմոկրատական խորհրդակ-
ցութիւնից հեռանալու հարցը։ Խորհրդակցութիւնը,
ճիշտն ասած, վերջին Ժամերն եր ապրում։ Եսեր-մենչեիկ-
ները, շարունակելով մասսաներին խաբելը, վորոշեցին
ավարտել Դեմոկրատական խորհրդակցութիւնն նիստերը և
նրա կազմից առանձնացնել Ռուսաստանի հանրապետութիւն
նրա կազմից։ Այդ մի որդան եր, վորը հիշեցնում եր աշպես
Խորհուրդ։ 1905 թ. բուլիզինյան դուման։ Նոր որդանն իրա-
վունք ուներ հարցեր տալու մինիստրներին, իսկ վերջիննե-
րըս, ինչպես անգլիական պառլամենտում, կարող էլին սրա-
տասխանել, բայց կարող էլին նաև լուել։ Ռուսաստանի
հանրապետութիւն Խորհուրդը իրավունք չուներ նրանց
ստիպելու, վոր պատասխանեն։ Նա ընդհանրապես վոչ մի
որենագրական իրավունք չուներ։

Եսեր-մենչեիկները, սակայն, փորձում էլին այդ ճի-

¹ ՌՍԴԲ(բ)Կ Կենտկոմի արձանագրութիւնները, էջ 69։

վաղային հիմնարկությանը տալ պառլամենտական ինստի-
տուտի տեսք և դեր։ Նրանք իրենց լրագրերում նոր որդա-
նը կոչում էլին Նախապառլամենտ։ Ժողովրդական մասնա-
ները կծու ձևով նրան կոչեցին նախաբաղնիս։ Բոլշևիկնե-
րը հարկադրված էլին, աշպիստով, լուծելու, թե ինչպես
վարվել նոր եսեր-մենչեիկյան հիմնարկի հետ։ Կենտրոնա-
կան կոմիտեն վորոշում հանեց. Նախապառլամենտի մեջ
չմտնել, բոյկոտի յենթարկել ալին։ Այդ վորոշումը հա-
ղորդվեց Դեմոկրատական Խորհրդակցութիւն ֆրակցիային։

Կամենսկը, Ռյազանովը, Ռիկովը ֆրակցիայում դեմ
դուրս յեկան Կենտրոնական կոմիտեի վորոշմանը։ Կապի-
տուլանտները, կապիտալիզմի պաշտպանները, պայքարե-
լով գինիված ապստամբության դեմ, պնդում էլին Նախա-
պառլամենտին մասնակցելու վրա։ Բոյկոտի հակառակորդ-
ներին հաջողվեց իրենց հետեից տանել կուսակցութիւն
Դեմոկրատական խորհրդակցութիւնը յեղած ներկայացու-
ցիչների մեծամասնութիւնը. ֆրակցիայի 77 անդամներն
ընդգեծ 50-ի կողմ արտահայտվեցին մասնակցելու Նախա-
պառլամենտին, վորի խնդիրն եր մասսաներին խաբելը։

Ապստամբության հակառակորդները, փոխանակ
պայքար մղելու իշխանութիւնն անհապաղ վերցնելու ող-
տին, շարունակում էլին կառչել Նախապառլամենտին մաս-
նակցելու ոգտին։ Այդ խմբակին հարկավոր եր մերկացնել
և հաղթահարել։

Բոլշևիկները Կենտրոնական կոմիտեն սեպտեմբերի
24-ին կուսակցութիւնն առաջարկեց՝ պահանջել անհապաղ
դումարելու խորհուրդների համագումար՝ ի հակադիւ Նա-
խապառլամենտին, իսկ տեղերում ձեռնամուխ լինել հա-
տային կարգով դումարելու մարդային և ոկրուդային հա-
մագումարներ։

«Պրոլետարիատի, վորպես ռուսական հեղափոխութիւն
առաջնորդի, պարտքն է,—գրում եր ընկեր Ստալինը
«Рабочий путь»-ի առաջնորդող հողվածում,—սովել ալդ
կառավարութիւն գիմակը և մասսաներին ցույց տալ նրա
իսկական հակահեղափոխական դեմքը... Պրոլետարիատի
պարտքն է սեղմել շարքերը և անխոնջ պատրաստվել վերա-
հաս ճակատամարտերին։

Մայրաքաղաքի բանվորներն ու գինավորներն արդեն առաջին քայլն արել են, անվստահություն հայտնելով Կենտկոմ—Կոնովալովի կառավարութեանը...

Այժմ խոսքը պրովինցիալինն է»¹:

Բոլշևիկների Կենտրոնական կոմիտեյի վորոշումից մեկ օր առաջ—սեպտեմբերի 23—ին—Կենտրոնական Գործադիր կոմիտեյում յեղած եսեր—մենչեիկները մասսաների ճնշման տակ վորոշեցին, վերջապես, խորհուրդներ ի համագումարը հրավիրել հոկտեմբերի 20—ին: Սեպտեմբերի 27—ից «Рабочий путь»-ը լույս տեսավ հետևյալ լողունով. «Ընկե՛ր բանվորներ, գինավորներ և գյուղացիներ: Պատրաստվեցե՛ք հոկտեմբերի 20—ին հրավիրվող Խորհուրդների համառուսական համագումարին: Անհապաղ գումարեցե՛ք խորհուրդների մարդային համագումարները»:

Սեպտեմբերի 29—ին Կենտրոնական կոմիտեն վորոշեց հոկտեմբերի 5—ին հրավիրել Հյուսիսային մարզի խորհուրդների համագումար, այսինքն՝ Ֆինլանդիայի, Պետրոգրադի և նրա մերձակա քաղաքների, վորտեղ տիրապետում էր բոլշևիկյան տրամադրությունը: Համագումարի խնդիրն էր արագացնել գինված ապստամբութեան ազդեցության և կազմակերպական նախապատրաստումը: Համագումարի վորոշումները պետք է նմուշ ծառայեյին ամբողջ յերկրով մեկ տեղի ունեցող մարդային համագումարների համար:

Չինված յերույթի նախապատրաստման աշխատանքը սեպտեմբերի յերկրորդ կեսին լայն թափ ստացավ նաև պրովինցիալում: Կենտկոմը խիստ կերպով բաշխեց դեբերն առանձին մարզերի միջև: Մեզ մոտ, դժբախտաբար, քիչ և ուսումնասիրված Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը տեղերում, ուստի և քիչ է լուսարանված տեղերում ապստամբություն կազմակերպելու գծով կուսակցութեան տարած վիթխարի աշխատանքը: Կենտրոնական կոմիտեն Բելոռուսական կուսակցական կազմակերպութեանը, վորտեղ աշխատում էյին ընկ. ընկ. Ֆրոնզեն և Ա. Ֆ. Մյասնիկովը, հանձնարարեց բելոռուսական մարզի բոլոր հանգուցակայաններում դնել իրենց բոլշևիկյան կորդոններն այն պայ-

մանով, վորպեսզի չթողնեն անցնելու արևմտյան ճակատից Կերենսկուն ոգնութեան դնացող եշելոններին: Հենց նույնպիսի հանձնարարություն Կենտրոնական կոմիտեն տվեց Պոլեսյայի կազմակերպութեանը, վորը գտնվում էր Գոմելում, վորին գլուխ էր կանգնած Լ. Մ. Կազանովիչը: Գոմելի միջով անցնում էյին այն եշելոնները, վորոնք գնում էյին Պետրոգրադի և Մոսկվայի վրա: Պովոլժյեյին, վորտեղ աշխատում էր ընկ. Կուլբեկովը, խնդիր տրվեց, նախ, Կերենսկուն թույլ չտալ ոգտագործելու տեղական կայադրները, յերկրորդ, իր ձեռքը վերցնել պարենի նախապատրաստումն ու հավաքումը հեղափոխութեան համար, հաց պատրաստել այն հաշվով, վորպեսզի հեղափոխութեան հաղթությունից հետո այդ հացն ուղարկվի Պետրոգրադ և Մոսկվա: Յա. Մ. Սվերդլովն Ուրալի բոլշևիկներին գրեց մի նամակ, վորի մեջ առաջարկում էր Պետրոգրադի և Մոսկվայի ապստամբութեան անհաջողութեան դեպքում շարունակել սկսված գինված ապստամբությունը: Ուրալի քաղաքներն ու արդյունաբերական կենտրոնները, ինչպես Շադրինսկին էր, վորտեղ աշխատում էր Ա. Ա. Ժգանովը, չինված ջոկատներ էյին պատրաստում ապստամբութեան համար: Հյուսիսային Կովկասի բոլշևիկներն ի դեմս Ս. Մ. Կիրովի առաջադրանք ստացան սպանալիք ստեղծել Կուրանի և Դոնի համար, վորպեսզի հնարավորություն չտրվի Կալեդինին իր ուժերը տեղափոխելու հակահեղափոխութեանը ոգնելու համար: Կենտրոնական կոմիտեյի հատուկ ազենտ ուղարկվեց Դոնրաս՝ ապստամբութեան համար նախադուռացնելու ընկ. Վորոշիլովին, վորն այդ ժամանակ բոլշևիկյան կազմակերպութեան նախագահն էր, լրագրի խմբագիր, Լուգանսկի խորհրդի նախագահ: Ընկ. Վորոշիլովի ձեռքումն էր կենտրոնացված վաստորեն ամբողջ իշխանությունը: Ժամանակավոր կառավարութեան ներկայացուցիչներն այդ ձայնում վոչ մի դեր չէյին խաղում: Դոնբասը սպասում էր Կենտրոնական կոմիտեյի ցուցումներին, վորպեսզի այդ ներկայացուցիչներին ևս վերացներ:

Ուֆայի մարզում պարենավորման կոմիտեները գրտնդվում էյին եսերների և մենչեիկների ձեռքին, և պարզ էր, վոր նրանք կաշխատեն սովի միջոցով խեղդել հեղափոխու-

¹ Ի. Ստալին, Հոկտեմբերի ուղիներում, ռուս. հրատ. եջ 178:

թյունը: Ուստի Ուֆայի մարզի բոլշևիկներին առաջադրանք արվեց մտնել այդ կոմիտեները, աշխատել այնտեղ, նախապատրաստել հացը, այդ հացը բեռնել եշելոններում, բայց եշելոնները դնել փակուղու մեջ և ուղարկել Կենտրոնական կոմիտեյի պահանջով:

Բազմում գերհի կազմակերպումը ղեկավարում էին Ստեփան Շահումյանը, Ալյոշա Ջափարիձեն և ուրիշները:

Չկար մի խոշոր մարդ, վորն առաջադրանքներ չստանար Կենտրոնական կոմիտեյից:

Բայց ինքնըստինքյան հասկանալի չէ, վոր գերհի նախապատրաստման աշխատանքն առանձին լայնությամբ տարվում էր Պետրոգրադում, վորտեղ Լենինի և Ստալինի անմիջական ղեկավարությամբ աշխատում էին ընկ. ընկ. Մոլոտովը, Կալինինը, Սնոդեյսկը: Այստեղ հոկտեմբերին մշակվեց բուն յեղույթի պլանը: Յենթադրվում էր հենվել Կարմիր զվարդիայի վրա, վորի թիվն առ հոկտեմբեր կազմում էր 12 հազար զինված մարդ, Կրոնշտադտի և Բալթիական նավատորմի զինների հեղափոխական ծովայինների վրա և Պետրոգրադի կայսպորի առանձին զորամասերի վրա:

Հոկտեմբերի 3-ին, յերբ յեղույթի նախապատրաստությունը բավական հեռու գնաց, Կենտրոնական կոմիտեն վորոշեց առաջարկել Վլադիմիր Իլյիչին տեղափոխվել Պետրոգրադ, գեպքերի կենտրոնին ավելի մոտ:

Կենտրոնական կոմիտեյի վորոշումը Վլադիմիր Իլյիչն ստացավ Վերոդում, վորտեղ նա տեղափոխվեց Հելսինգֆորսից, Պետրոգրադին ավելի մոտիկ գտնվելու համար:

Մեկ ուր հետո, հոկտեմբերի 5-ին, Կենտրոնական կոմիտեն վորոշեց հեռանալ Նախապետարանի առաջին իսկ նիստից:

Կենտկոմի վորոշումն ստանալով, Լենինը հոկտեմբերի 7-ին յերեկոյան ժամանեց Պետրոգրադ: Քայց նայեցեք «Լենինի կյանքի հիմնական գծերը», վոր կգլած են Լենինի Յերկերի XXI հատորին: Դուք այնտեղ կգտնեք Վլադիմիր Իլյիչի Պետրոգրադ ժամանելու մի ուրիշ թվական, այն է՝ հոկտեմբերի 9: Վորտեղից է վերցված այս թվականը:

XXI հատորում գետեղված է Վլադիմիր Իլյիչի «Կողմ-

նակի անձի խորհուրդները» հոդվածը: Լենինն իր հոդվածը սկսում է այսպիսի խոսքերով. «Յես այս տողերը գրում եմ հոկտեմբերի 8-ին և քիչ հույս ունեմ, վոր դրանք արդեն 9-ին կլինեն Պիտերի ընկերների ձեռքում: Հնարավոր է, վոր դրանք ուշանան, վորովհետև հյուսիսային խորհուրդների համագումարը նշանակված է հոկտեմբերի 10-ին»:

Դրա հիման վրա յեղրակացություն է արվել, թե հոկտեմբերի 8-ին Վլադիմիր Իլյիչը դեռ Վերոդումն էր:

Մի ուրիշ հոդվածում՝ «Նամակ Հյուսիսային մարզի խորհուրդների համագումարին մասնակցող բոլշևիկ ընկերներին» հոդվածում մենք նորից հանդիպում ենք.

«Յես այս տողերը գրում եմ կիրակի, հոկտեմբերի 8-ին, դուք դրանք կկարդաք հոկտեմբերի 10-ից վոչ շուտ»:

Այս հոդվածի ծանոթագրության մեջ կազմողն ուղղակի մատնանում է, վոր նամակը գրված է Վերոդում:

Բայց Լենինի հոդվածներին չի կարելի մոտենալ այդպիսի չափանիշով: Մի՞թե կարելի չէ մոռանալ, վոր Լենինն այդ նամակները գրում էր ընդհատակում և թշնամուց ջանացողաբար թաքցնում էր իր վորտեղ գտնվելը:

Թե ինչպիսի սխալ յեղրակացությունների կարելի չէ հանդիս ապալիսի մոտեցման ժամանակ, դատեցեք հետևյալ օրինակից:

Նույն XXI հատորում գետեղված է «Նամակ ընկերներին» հոդվածը, վորը մերկացնում է Զինովյեվի և Կամեևի դավաճանությունը: Նամակում, իմիջի այլոց, ասված է.

«Ինձ հաջողվեց միայն յերկուշաբթի, հոկտեմբերի 16-ին, առավոտյան տեսնել այն ընկերովը, վորը մասնակցել էր դրա նախորդ ուր մի կարևոր բոլշևիկյան ժողովի Պիտերում և վորը մանրամասնաբար իրադեկ դարձրեց ինձ վիճաբանությունների մասին»:

Ծանոթագրությունների մեջ նշված է, վոր այստեղ խոսքը Կենտկոմի հոկտեմբերի 16-ի նիստի մասին է, բայց յեթե ճիշտ հետևենք նամակի տեքստին, ինչպես այդ արին կազմողներն առաջին յերկու հոդվածների առթիվ, ապա դուրս է գալիս, վոր Վլադիմիր Իլյիչը հոկտեմբերի

16-ին Կենտրոնի նիստում չէր յեղել, վերտեղ քննարկվում էր ապստամբութեան հարցը: Այնինչ բոլորը գիտեն, վոր Լենինը գեկուցում է տվել այդ նիստում:

Պարզ է, վոր Վլադիմիր Իլյիչն ապստամբութեանը նվիրված իր նամակներում գրում էր այնպես, վոր չմատնէր իր վորտեղ գտնվելը:

Իսկ ի՞նչպես հաստատվեց Վլադիմիր Իլյիչի Պետրո-գրադ ժամանելու իսկական թվականը: Մենք գտանք այն ֆինն մեքենավարին, վորին հանձնարարված էր Վլադիմիր Իլյիչին Վերտիլի տեղափոխել Պետրոգրադ: Նրա մոտ սրահ-վել եյին յերկաթուղային հուշատետր-որացույցներ ամեն տարվա համար: Հուշատետրերը շատ են, դրանք կուտակ-վել են յերկար տարիների աշխատանքի ընթացքում: Այդ որացույցներում մեքենավարն ամեն որ դրում էր, թե ինչ շոգեկառք է ինքը վարում, դեպի ուր և այլն: Թերթելով որացույցը, մենք գտանք հոկտեմբերի 7-ի թվականով մի գրանցում. «Մերուկը ժամանեց»: Այդ գրանցումը ցույց տվինք մեքենավարին: Նա հիշեց, վոր «ձերուկ» բառը Լե-նինի կոնսպիրատիվ մականունն էր: Այդ որը տեղափոխվել էր Լենինը:

Այնուհետև Վերտիլում իր բնակարանում Լենինին թագ-ցրած տանտիրոջ կնոջ մոտ մենք գտանք մի հուշատետր, վորի մեջ ճշտապահ ֆիննուհին գրել էր խոշորագույն դեպ-քերը: Մեզ համար նշանակութուն չունեցող դեպքերի կող-քին նշված է, վոր հոկտեմբերի 7-ին Լենինը մեկնեց Պետ-րոգրադ ժամը 4 անց 25 րոպեյի գնացքով: Ստուգեցինք յերկաթուղային չվացուցակով: Գտանք այդպիսի մի գնացք, վորը Վերտիլի գնում էր Պետրոգրադ: Արդեն դրանից հետո մեզ հաջողվեց գտնել ևս մեկ վկայութուն այն բանի, վոր Լենինը մինչև հոկտեմբերի 9-ը յեղել է Պետրոգրադում: Գալու յերկրորդ որը Լենինը հանդիպեց ընկեր Ստալինի հետ: Հանդիպումը կայացավ հոկտեմբերի 8-ին:

Այսպես ճշտվեց Լենինի ժամանման թվականը:

Ժամանելով Պետրոգրադ, Լենինն իրազեկ դարձավ ամ-բողջ նախապատրաստական աշխատանքին:

Այդ մոմենտին միջազգային և ներքին իրադրութեան

մեջ տեղի ունեցան այնպիսի տեղաշարժեր, վորոնք կու-տակցութեան առջև նոր ձևով դրին գինված յեղութի հար-ցը:

Ամենից առաջ Կիլի նախահանգստում կանոնա-նական նախատորմում տեղի ունեցավ ծովայինների ապս-տամբութուն: Հինգ կրեյսերների ծովայիններ կարմիր դրոշ բարձրացրին, ափ իջան՝ կայազորին ապստամբութեան հանելու համար: «Նյուերբերգ» հաժանավի ծովայինները նավից դուրս նետեցին իրենց հրամանատարներին, չոգին ուժեղացնելով շարժվեցին դեպի Նորվեգիա՝ ռուսական հե-ղափոխութեանը միանալու համար: Շրջապատված լինելով սուղանավերով ու ականակիրներով, նավն ստիպված յեղավ հանձնվել: Դատ յեղավ, շատ ծովայիններ գնդակահարվե-ցին: Շարժմանը մասնակցեցին դերմանական նախատորմի մոտ 10 հազար ծովայիններ: Շարժումը լուծեցան մատենը դժվար էր: Ռայսստագում միքանի տեղեկութուններ ստացվեցին: Լենինը հասկացավ, վոր միջազգային բանվոր դասակարգի այն հեղափոխական յեղութիները, վոր ինքը նախադուշակում էր և վոր մարտիկները պատրաստում եյին կորդոնի մյուս կողմում, շատ հեռու չեն: Յեթե նույն-իսկ այնպիսի ռազմատաժանախի մի բանտում, ինչպիսին Գերմանիան է, տեղի յե ունեցել մասսայական յեղութ, կարելի յե պատկերացնել, թե վորքան պայթուցիկ նյութ է կուտակվել ամբողջ աշխարհում:

Մեր տրամադրութեան տակ են այժմ Պուանկարեյի հի-շողութունները, տեղեկութունների ժողովածու, վոր գրաքննութունը բռնել է 1917 թվականին: Այս բոլոր նյու-թերը հաստատում են հեղափոխական սխուռացիայի առկա-յությունը Ֆրանսիայում և Անգլիայում:

Խիստ վտիպեց ուժերի հարարեակցութունը նաև յերկրի ներսում: Ամենուրեք տեղեկութուններ եյին սպաց-վում գյուղացիական շարժման, ազգային-ազատագրական շարժման, բանակում տեղի ունեցող շարժման ամման մա-սին: Հեղափոխությունը մեկ ամսվա ընթացքում բավա-կանին հեռու գնաց: Մյուս կողմից, հակահեղափոխու-թյունն իր միջոցներն էր ձեռք առնում: Կերենսկին բացա-հայտորեն պատրաստվում էր Պետրոգրադը հանձնել դեր-

մանացիներին, վորպեսզի գերմանական խմբերիալիստները ստացուով խեղդեր հեղափոխությունը:

Այս նպատակով Պետրոգրադից յենթադրում եյին դուրս բերել կայազորը, իբր թե քաղաքը գերմանացիներից պաշտպանելու համար, իսկ իրականում, կայազորը բոլշևիկներին աղղեցության տակից դուրս հանելու համար: Այս ամենը այլ կերպ եր դնում զինված ապստամբության հարցը:

Հոկտեմբերի 10-ի յերեկոյան կայացավ բոլշևիկների կենտրոնական կոմիտեյի նիստը: Ընկ. Սվերդլովը հաղորդեց հյուսիսային և արևմտյան ճակատներում տիրող դրության մասին: Այնտեղ տրամադրությունը բոլշևիկյան է: Մինսկի կայազորը մեր կողմն է: Բայց այնտեղ հակահեղափոխության կողմից ինչ-վոր բան է կատարվում: Ստավկայի և ճակատի շտաբի միջև գաղտնի բանակցություններ են տեղի ունենում: Գեպի Մինսկ են գնում կազակները, ազիտացիա յե տարվում ընդդեմ բոլշևիկների: Ըստ յերեկոթին, պատրաստվում են շրջապատել և զինաթափ անել հեղափոխական զորքերին:

Սվերդլովից հետո ընթացիկ մոմենտի մասին ղեկուցումով հանդես յեկավ Լենինը: Մանրամասնորեն կանգ առնելով միջնադպին և ներքին դրության վրա, Վլադիմիր Իլյիչը հատկապես նշեց ապստամբության բազմակողմանի տեսնելիական նախապատրաստման կարևորությունը:

«Քաղաքականորեն, — հանրադրումարի բերեց Լենինը, — դործը միանգամայն հասունացել է իշխանության գլուխ անցնելու համար... Պետք է խոսել տեսնելիական կողմի մասին: Այդ է ամբողջ գործը»¹:

Լենինը ղեկուցման մեջ յերկու անգամ նշեց, վոր քաղաքական իրադրությունը հասունացել է և խոսքը ապստամբության բուն մոմենտի մասին է: Վլադիմիր Իլյիչն ուղղակի առաջարկում եր «վճռական գործողություններն սկսելու համար» ոգտադործել խորհուրդների Հյուսիսային համագումարը և Մինսկի բոլշևիկորեն տրամադրված կայազորի յելույթ ունենալու պատրաստակամությունը:

¹ Լենին, հ. XXI, էջ 326:

Լենինը հավատացած եր անհապաղ յելույթի անհրաժեշտության մեջ, վորովհետև հետագա «դանդաղեցումը մահվան է հավասար», և առաջարկում եր ոգտադործել ամեն մի առիթ Պետրոգրադում կամ Մոսկվայում, Մինսկում կամ Հելսինգֆորսում ապստամբություն սկսելու համար: Բայց այս բոլոր պայմաններում վճռական մարտը — անկախ ապստամբությունն սկսելու առիթից և տեղից — պետք է սկսվեր Պետրոգրադում — յերկրի քաղաքական կենտրոնում, այնտեղ, վորտեղ գտնվում եր հեղափոխության ոջախը:

Լենինի համար, այսպիսով, խոսքն այժմ արդեն ապստամբության ժամկետը նշանակելու մասին եր:

Իր յեզրակացությունները Լենինն առաջարկեց մի հակիրճ բանաձևով, վորը բացառիկ պարզորոշությամբ և ցայտուն կերպով շարադրում եր կուսակցության ղերեկալիքը —

«Կենտկոմն ընդունում է, վոր ինչպես ռուսական հեղափոխության միջադպին դրությունը (ապստամբություններ Գերմանիայի նախատորմում իբրև համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխության ամսան ծայրահեղ արտահայտություն ամբողջ Յեվրոպայում, այնուհետև իմպերիալիստները սպառնալիքը խաղաղությանը՝ հեղափոխությունը Ռուսաստանում խեղդելու նպատակով), այնպես ել պատերազմական դրությունը (ռուսական բուրժուազիայի և Կերենսկու ու Ընկ. անկասկած վորոշումը Պիտերը հանձնելու գերմանացիներին), այնպես ել պրոլետարական կուսակցության մեծամասնություն ձևոք բերելը խորհուրդներում, — այս ամենը գլուղացիական ապստամբության և ժողովրդի վստահությունը մեր կուսակցության կողմը դառնալու (Մոսկվայի ընտրությունները) կապակցությամբ, վերջապես Կոռնիլովի յերկրորդ հարձակման ակնհայտ պատրաստությունը (զորքերի հեռացումը Պիտերից, Պիտերին կադակներ մոտեցնելը, Մինսկը կադակներով շրջապատելը և այլն), — այս ամենը զինված ապստամբությունը որակարգի հարց են դարձնում:

Այսպիսով, ընդունելով, վոր զինված ապստամբությունն անխուսափելի յե և լիովին հասունացած, Կենտկոմն առաջարկում է կուսակցության բոլոր կազմակերպու-

թյուններին առաջնորդվել սրանով և այս տեսակետից քննել ու լուծել բոլոր պրակտիկ հարցերը (Հյուսիսային մարզի խորհուրդների համագումարի, Պիտերից զորքերը հեռացնելու, մոսկվացիների և մինսկեցիների յեղուցթի և այլն)»¹:

Կենտրոնական կոմիտեյի նիստում Լենինի դեմ դուրս յեկան յերկու դավաճաններ—Կամենևիչը և Զինովյեվը:

Բոլշևիկները Կենտրոնական կոմիտեն վճռական հակա-հարված տվեց կապիտալիզմի պաշտպաններին: Մնաքե կապիտալիզմի անհատներին վոչ վոք չպաշտպանեց: Լենինի բանա-ձևը դարձավ ամբողջ բոլշևիկյան կուսակցության դիրքեկ-տիվը:

Զինված ապստամբության նախապատրաստությունը վճռական ֆազի մեջ մտավ: Ամենից առաջ վորոշվեց բա-նալ խորհուրդների Հյուսիսային համագումարը, վորը Կենտկոմի նիստի կապակցությամբ հոկտեմբերի 10-ից եր-փոխադրված: Հոկտեմբերի 11-ին կայացավ համագումարի ֆրակցիան: Այդ ֆրակցիային ինֆորմացիա տվին Կենտկո-մի վորոշման մասին: Այնուհետև բացվեց բուն համագում-մարը, վորն անցավ չտեսնված վոդեորությամբ: Նրա բո-լոր բանաձևերը վճռական դործողությունների կոչով ելին շնչում: Այդ բանաձևերն որինակ ծառայեցին նաև ուրիշ մարդային համագումարների համար: Այնուհետև կազմա-կերպվեց ապստամբության լեգալ խորհրդային շտաբ:

Կենտկոմի նշանավոր նիստի ճիշտ նախորդակին, հոկ-տեմբերի 9-ին, հրապարակվեց ժամանակավոր կառավա-րության հրամանը զորքերը քաղաքից դուրս բերելու մա-սին գերմանացիների դեմ կռվելու պատրվակով, վորոնք իրը թե պատրաստվում են դեսանտ ափ հանել: Հենց նույն օրը հավաքվեց Պետրոգրադի խորհրդի Գործադիր Կոմիտեն և մեկ ձայնի մեծամասնությամբ մի կերպ անցկացրեց հե-տևյալ բանաձևը. «Անհրաժեշտության դեպքում Պետրո-գրադի մատույցները պաշտպանելու նպատակով կայացորի մասերը Պետրոգրադից դուրս բերելուն յեռանդուն պատ-րաստվել»:

¹ Լենին, Կ. XXI, ռուս. հրատ., ԿՁ 330:

Կայացորը դուրս բերելուն կառավարությանը ոգնու-թյուն ցույց տալու նպատակով վորոշվեց ստեղծել հեղա-փոխական պաշտպանության հատուկ Կոմիտե:

Մյուս օրը Պետրոգրադի խորհուրդը վերացրեց այդ մենչևիկյան բանաձևը և ընդունեց մի ուրիշ բանաձև. «Կերենսկու կառավարությունը կործանում է յերկիրը... Պետրոգրադի և յերկրի փրկությունը իշխանությունը խոր-հուրդների ձեռքն անցնելու մեջ է...»:

Հոկտեմբերի 12-ին Պետրոգրադի խորհրդի Գործկոմի դոնիակ նիստում ձայների մեծամասնությամբ ընդդեմ յեր-կուսի վորոշվեց կայացորի զորքերը դուրս չհանել, այս վորոշմանը հետևելու համար ստեղծել Ռազմա-հեղափոխա-կան կոմիտե: Հոկտեմբերի 13-ին Պետրոգրադի խորհրդի Զինվորական սեկցիան հաստատեց ռազմա-հեղափոխական կոմիտեների կազմակերպումը: Ռազմա-հեղափոխական կո-միտեն դարձավ ապստամբության խորհրդային լեգալ շտաբ:

Ապստամբության պլանի հիմքում ընկած եր վլադի-միր Իլյիչի կողմից «Մարքսիզմ և ապստամբություն» նա-մակում տրված ցուցումը: Յենթադրվում եր բացի Պետրո-գրադի զորամասերից մայրաքաղաք կանչել բալթիական ծո-վայիններ Հելսինգֆորսից, վորի համար մշակվեց հեռադրի պայմանական տեքստ՝ «ուղարկիր կանոնադրությունը»: Այդ նշանակում եր. ապստամբությունն սկսվել է, ուղար-կեք զրահակիրներ և ծովայիններ ջոկատ:

Ամեն մի ռայոնում ստեղծվեցին յեռյակներ՝ խորհրդի նախագահի, ռայոնի կուսակցական կազմակերպչի, ինչպես կոչվում ելին առաջ ռայկոմների քարտուղարները, և ռա-յոնի Կարմիր դավադրայի ներկայացուցչի կազմով: Այդ յեռյակները հաշվառման յենթարկեցին բոլոր զինվորական հիմնարկները, բոլոր բանկերը, իրենց ռայոնների բոլոր կառավարական հիմնարկությունները: Ըստ ռայոնների ճշտորեն մշակեցին, թե Կարմիր դավադրայի վո'ր ջոկատն է դրավելու այս կամ այն հիմնարկությունը, ռայոնական Կարմիր դավադրայի վո'ր զորամասն է գնալու Սմոլնի: Կենտկոմի ներկայացուցիչները շրջադայեցին Պետրոգրադի շուրջը գտնվող բոլոր հանգուցակայանները, ստուգեցին,

Թե արդյոք այնտեղ ստեղծված են բոլջեիկյան կորդոններ՝ Կերենակու եղևոններին անցնել թույլ չտալու համար։ Բոլջեիկյան կազմակերպություններին հրաման տրվեց անհրաժեշտության դեպքում զինաթափ անել զինվորներին։

Մոսկվան զբուլազվեց, վոր ապստամբությունը կսկսվի մոտակա օրերում։ Մոսկվան իր հերթին զբուլազրեց Իվանովին, Շուլային, Որեստովին և այլն։ Ամեն մի քաղաք ճշգրիտ ցուցումներ ստացավ։ Հատուկ ծածկադիր մշակվեց բոլոր մարզային կենտրոնների հետ հարաբերություններ պահպանելու համար։

Հենց այդ օրերին, հոկտեմբերի 10-ի և 15-ի միջև, Կենտրոնական կոմիտեյի ցուցումով շատ մարդերում կայացան խորհուրդների մարզային համագումարներ—Պոլովո-ժյեյում, Միրերում, Ուկրաինայում, Բելոռուսիայում։ Համագումարների ճնշող մեծամասնությունը Հյուսիսային համագումարից անմիջապես հետո վորոշում կայացրեց ամբողջ իշխանությունը լիովին խորհուրդների ձեռքը տալու մասին։

Կրիտիկական մոմենտն արագ մոտենում էր։

Վլադիմիր Իլյիչն առաջարկեց հոկտեմբերի 16-ին մի անգամ ել հրավիրել Կենտկոմի նիստ՝ ընդլայնված, տեղերի, արհմիությունների, բոլջեիկյան կուսակցության Պետրոգրադի և Մոսկվայի կոմիտեները զինվորական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ միասին։ Նիստը նպատակ ուներ կուսակցության լայն շրջաններին և Պետրոգրադի կուսակցական ակտիվին ծանոթացնել ձեռք առնված միջոցների հետ։ Նիստը կայացավ հոկտեմբերի 16-ի յերեկոյան։ Նիստին ներկա էին մոտ 30 մարդ։ Զեկուցողների մեծամասնությունը տեղերից հաղորդեց, վոր միություններում և բանակում տրամադրությունը շատ բարձր է, մասնաճյուղերը սպասում են ապստամբության կոչին։ Վլադիմիր Իլյիչը գեկուցեց, վոր հոկտեմբերի 10-ին Կենտկոմը վորոշում ընդունեց անհապաղ ապստամբության մասին։ Հաղորդեց, վոր ապստամբության դեմ արտահայտվեցին միայն Զինովյեյն ու Կամենեյը։

Վլադիմիր Իլյիչից հետո յեղույթ ունեցավ Սվեդլովը, վորը պատմեց, վոր կուսակցությունը հաշվում է 400

հազար մարդ, վորոնք չափազանց հաջող են բաշխվել։ Պետրոգրադում—50 հազար, Մոսկվայում և նրա մարզում—70 հազար, Ուրալում—40 հազար և այլն։ Հարվածային խմբերի ձևով ալպիսի կենտրոնացումն ամեն կերպ բարձրացնում է բոլջեիկյան կուսակցության դերը։ այդ կուսակցությունն իր հետևից կտանի անհամեմատ մեծ թվով կողմնակիցներ։

Սվեդլովի յեղույթից հետո, վորը հաղորդեց այն մասին, թե ինչ նախապատրաստական միջոցառումներ են անցկացված Մոսկվայում, Մինսկում, Բելոռուսիայում և մյուս մարզերում, սկսվեցին վիճարանությունները։ Վլադիմիր Իլյիչի դեմ նորից հանդես յեկան դավաճանները—Զինովյեյն ու Կամենեյը, այս անգամ նոր առաջարկություններով։ Այժմ նրանք չհամարձակվեցին ապստամբության դեմ դուրս դալ, նրանք աղաչում էին ապստամբությունը հետաձգել հինգ, յերեք օրով։ Կապիտուլյանտներին խորտակիչ հակահարված տվեց ընկեր Ստալինը։

«Այն, ինչ վոր առաջարկում են Կամենեյն ու Զինովյեյը,—ասում էր ընկեր Ստալինը,—որչեկտիվորեն հասցնում է այն բանին, վոր հակահեղափոխությունը կազմակերպվելու հնարավորություն է ստանում։ Մենք անվերջ կնահանջենք և տանուլ կտանք ամբողջ հեղափոխությունը։ Ինչո՞ւ մենք չապահովենք օրը և պայմանները ընտրելու հնարավորությունը, վորպեսզի հակահեղափոխությանը կազմակերպվելու հնարավորություն չտանք»¹։

Կենտկոմն արհամարհանքով դեն գցեց բուրժուազիայի պաշտպանների փառասերները և հաստատեց Վլադիմիր Իլյիչի առաջարկած բանաձևը։ Դրանից հետո Կենտրոնական կոմիտեյի անդամներն անցան հարևան սենյակը, և այստեղ, վիակ նիստում, վորոշվեց ապստամբությունը զեկավարելու համար ստեղծել կուսակցական կենտրոն ընկեր Ստալինի գլխավորությամբ։

Կենտրոնական կոմիտեյի նիստը ձգձգվեց և վերջացավ հոկտեմբերի 17-ի լուսարացին։ Կուսակցական կենտրոնի անդամները առաջադրանք ստացան մտնել ապստամբության

¹ Ստալին, Հոկտեմբերի ուղիներում, էջ 211։

խորհրդային լեզու կենտրոնի կազմի մեջ, այսինքն՝ Ռադ-
մա-Հեղափոխական կոմիտեյի կազմի մեջ, աշխատանքը
ներսից ղեկավարելու համար, ապստամբության հոգին
դառնալու համար: Կուսակցական կենտրոնի անդամները
ցրվեցին կատարելու վորոշումը: Ապստամբությունը յեն-
թաղրվում էր կատարել հոկտեմբերի 20-ից վոչ ուշ, մի
որ, վորը նշանակված էր խորհուրդներին II համագումարի
համար:

Կենտրոնական կոմիտեյում ջախջախված Զինովյեվն ու
Կամենևիվը չլսված դավաճանություն կատարեցին: Նրանք
մենչեիկյան «Новая жизнь» լրագրում նամակ գրեցին
ապստամբության հարցի կապակցությամբ իրենց տարա-
ձայնությունների մասին: Այդ նամակն ընկավ խմբագիր
Սուխանովի ձեռքը: Նա նամակը տվեց իր կուսակցական
ընկերներին: Ապստամբության գաղտնիքը հայտնվեց թըշ-
նամուն: Մամիջապես հավաքվեց մենչեիկյան Համառուսա-
կան Կենտգործկոմի բյուրոն: Եսերներն ու մենչեիկներն
այստեղ ևեթ խորհրդակցությունը վորոշեցին. խորհուրդնե-
րի II համագումարի գումարումը հետաձգել հոկտեմբերի
20-ից մինչև հոկտեմբերի 25-ը և առաջարկել բոլոր մար-
դային կազմակերպություններին և ամենից առաջ զինվորա-
կաններին մասնակցելու համագումարին:

Մանր-բուրժուական հակահեղափոխականների մանյովրը
չափազանց պարզ էր: Եսերներն ու մենչեիկները յենթա-
դրում էին, վոր համագումարը մինչև հոկտեմբերի 25-ը
հետաձգելով նրանք կարող են վորոշ կազմալուծում մտցնել
հեղափոխության մարտիկների շարքերում: Մյուս կողմից,
մանյովրն արված էր այն հաշվով, վորպեսզի ոգտագործեին
հետաձգումը և համագումարը դարձնեյին եսեր-մենչեի-
կյան: Մինչ այդ եսերներն ու մենչեիկները համագումարին
դեմ էին, անտեսում էին այն, իսկ հիմա քիսեցին տեն-
դորեն նախապատրաստվել համագումարին, հույս ունենա-
լով այն իրենց ձեռքը վերցնելու:

Զինովյեվի և Կամենևիվի դավաճանության հետևանքով
Ժամանակավոր կառավարությունն իմացավ բուլչեիկների
պատրաստությունների մասին: Կերենսկուն Ստավկայից
հետ կանչեցին:

Հոկտեմբերի 18-ի առավոտյան մենչեիկյան «Новая
жизнь» լրագրում տպագրվեց Զինովյեվի և Կամենևիվի նա-
մակը, և լրագրի հետ միաժամանակ կայացրի գնդերում
ստացվեց Պետրոգրադի զինվորական ոկրուզի հրամանատար,
գլխավոր շտաբի գնդապետ Պոլկովնիկովի շտապ և միան-
գամայն գաղտնի հրամանը: Այդ հրամանի մեջ պահանջվում
էր ընդունել հետևյալ միջոցները. 1) խեղդել ամեն տեսակի
յելույթ քաղաքում, 2) զինված ապստամբության համար
ազդեցիկ մոդոլներին ձերբակալել և հանձնել ոկրուզի
շտաբին, 3) քաղաքը բաժանել առանձին ռայոնների, այդ
ռայոններում կազմակերպել հեծյալ և հետևակ ուղեկալ-
ներ, վորոնք նկատ է ճնշելին ամեն մի հուզմունք, 4) ար-
գելել բոլոր միտինգներն ու հավաքույթները:

Բացի այդ, մոտ ընկած քաղաքներից կանչվեցին յուն-
կերական դպրոցները: Ձմեռային պալատի կայացրի մե-
ծացվեց և հասցվեց մինչև 1600 հոգու: Ծախատ ուղարկվեց
մի հեռագիր, գորքեր ուղարկելու պահանջով: Ուղղի հե-
ռագրալարով միացան հյուսիսային ճակատի հրամանատար
դեներալ Չերեմիսովի հետ, վորը պետք է հեծելագոր և
հեծանվորդներ ուղարկեր ապստամբությունը ճնշելու հա-
մար: Քաղաքային վարչության ձեռքից վերցրին միլիցիան
և այն գրին զինվորական իշխանությունների իրախառ-
թյան ներքո: Իրեն միլիցիայի մեջ գրավեցին մոտ 600 ըն-
տիր սպաներ, վորոնք նվիրված էին Ժամանակավոր կա-
ռավարությանը:

Կարճ ասած, ձեռք առնվեցին այնպիսի միջոցներ, վոր
ապստամբությունը չէր կարող մոտակա որերում տեղի
ունենալ: Յեթե բուլչեիկները յելույթ ունենային հոկտեմ-
բերի 19—20-ին, նրանք կընկնեյին թշնամու թակարդը:
Հարկ յեղավ ապստամբությունը հետաձգել: Այս է Զինո-
վյեվի և Կամենևիվի դավաճանության պրակտիկ գինը:

Ապստամբության հետաձգումը, սակայն, չէր նշանա-
կում վերացնել այն: Հարկադրված հետաձգումը Կենտրո-
նական կոմիտեն ոգտագործեց ուժերի ավելի լայն մորիլի-
զացիայի և ավելի խնամքով նախապատրաստվելու համար:
Ամենից առաջ վերանայվեց զինված ապստամբության պլա-
նը, այն պատճառով, վոր թշնամիները կարող էին վորեն

կերպ խմացած լինել աշդ պլանի մանրամասնություններէ մասին: Վերջոյնց ոգտադործել վոչ միայն 12 հազար ցուցակազրկած կարմիր-զվարդիականներին, այլև նրանց թիւն ալեկացնել զենքի բացակայութեան պատճառով Կարմիր զվարդիայում չընդունված շատ հազարավոր բանվորների հաշիւին: Հսկայական քանակութեամբ զենք գտնվում եր Պետրոպոլիտսկի բերդում և Կրոնվերսկի արսենալում: Արսենալին սպասարկող բանվորները Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյին հաղորդեցին, թե կառավարութեանը Դոնի մարզ և ուղարկում ավելի քան 10 հազար հրացան: Իսկապես, հաշիւի առնելով Պետրոգրադում բոլշևիկներին հաղթութեան հնարավորութեանը, հակահեղափոխութեանը նախորդ պլացդարմ պատրաստեց Դոնում, վորտեղ ուղարկվում էին հրետանի, զնդացիներ, հրացաններ: Կուսակցական կենտրոնի առաջարկութեամբ Պետրոպոլիտսկի ուղարկվեց Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի ներկայացուցիչը վորպես կոմիսար: Նրա խնդիրն եր վերահսկել բերդի պարետի գործողութեանները և ամենից առաջ թույլ չտալ, վոր զենք փոխադրվեր Դոնի մարզը: Բերդի պարետը արհամարհանքով վերաբերվեց կոմիսարի հետ և հրաժարվեց ընդունել նրան: Կոմիսարը փողոց դուրս յեկավ և ձառով զիմեց զինանոցի զինվորներին և բանվորներին: Կեսօրից ձառը բավական յեղավ, վորպեսզի վրդովված զինվորներն ու բանվորները կոմիսարի հետ մեկտեղ վերադառնային բերդի պարետի կարինետը: Պարետը նետվեց զեպի հետախոսը՝ գործերի հրամանատարին զեկուցելու համար, իսկ կոմիսարը նստեց սեղանի մոտ և սկսեց զենք բաց թողնելու որդերներ ստորագրել: Ինչ-վոր տեղից, կարծես հոգի տակից, յերևացին բեռնատար մեքենաներ, նրանց վրա արագորեն դարսեցին զենքերով արկղները, և հրացաններն ուղարկվեցին Պուտիլովի, Որուխովի և Պետրոգրադի մյուս խոշոր գործարանների հասցեյով: Այն հրացանները, վոր նախանշանակված էին Դոնի մարզ ուղարկվելու համար, բանվորների զգոնութեան շնորհիւ ընկան բոլշևիկներին ձեռքը:

Ամբողջ կայսրորն իրենց կողմը նվաճելու համար զընդերն ուղարկվեցին Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի կո-

միսարները: Հոկտեմբերի 20-ի լույս 21-ի գիշերը կոմիսարները յերևացին զնդերում: Շուտով ուղարկվեցին 200 կոմիսարներ, իսկ մոտակա որերում նրանց թիւն աճեց մինչև 600:

Կոմիսարների խնդրի մեջ մտնում եր՝ մեկուսացնել հրամանատարական կազմը, զիմադրութեան զեպքում՝ ձերբակալել նրան, յուրաքանչյուր զնդում ստեղծել հեղափոխութեանը նախնական զինվորների կորիզ, զինել նրանց և պատրաստ լինել Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի ցուցումով յեկույթ ունենալու: Կոմիսարները կայսրորն ավելի մոտեցրին Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյին: Կայսրորը վերջնականապես նվաճելու համար ստեղծվեց մշտապես գործող որդան, այն ե՝ զնդերի ներկայացուցիչների խորհրդակցութեան: Ամեն որ յերեկոյան ժամը 6-ից զնդերի հարյուրավոր ներկայացուցիչներ դալիս էին Սմոլնի և այստեղ լսում էին բոլշևիկյան ազխատորների կրակոտ ճառերը: Դրանից հետո ցրվում էին իրենց զնդերը, տարածելով հեղափոխական վրդերութեան մթնոլորտ: Այդ միջոցները հասցրին այն բանին, վոր հոկտեմբերին բոլշևիկներին կողմը պայքարում էին վոչ միայն առանձին գործարաներ, այլ Պետրոգրադի կայսրորի ճնշող մեծամասնութեանը:

Կոմիսարների գործունեյութեան հաջողութեանը թույլ տվեց զինվորական կոմիսարներ ուղարկել զինվորական ոկրուզի շտաբը, հակահեղափոխութեան հենց սիրտը: Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի առաջարկութեամբ նրա յերեք ներկայացուցիչները ներկայացան զինվորական ոկրուզի շտաբը և հայտարարեցին, վոր վոչ մի հրաման չի կատարվի առանց Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի ստորագրութեան:

Պետրոգրադի զինվորական ոկրուզի հրամանատար, գլխավոր շտաբի զնդապետ Պոլկովնիկովը հրաժարվեց ընդունել կոմիսարներին: Ոկրուզի շտաբը հոկտեմբերի 22-ին փորձեց կոմիսարների զլիսի վրայով ուղարկել իր հրամանները: Կես ժամից հետո Պոլկովնիկովը համոզվեց, վոր բոլշևիկները կատակ չեն անում: Պոլկովնիկովի ուղարկած բոլոր հրամանները վերադարձան հետեյալ մակա-

գրությամբ. «Առանց Ռազմա-Հեղափոխական կոմիտեյի մակադրության կատարման յենթակա չե»:

Վրդովմած Պոլկովնիկովն այս մասին հայտնեց մի-նիստրներին խորհրդի նախագահի տեղակալ Կոնովալովին: Կոնովալովը սկսեցավ Ձմեռային պալատ՝ զեկուցելու Կերեն-սկուն:

Գնդերում կոմիսարներ նշանակելը և Ռազմա-Հեղափո-խական կոմիտեյի պահանջը՝ հաստատման ուղարկել ոկրու-զի շտաբի բոլոր հրամանները, կառավարությունն ընդու-նեց վորպես խորհուրդների կողմից իշխանությունը փաս-տորեն զավթելու սկիզբ:

Ժամանակավոր կառավարությունը վերջին որերն եր ապրում աճող տաքնապի նշանաբանի տակ: Բոլշևիկները կառավարությանը պահում էին լարվածության վիճա-կում:

Բոլոր լրագրերը լիքն էին լուրերով, «ստույգ հաղոր-դալրություններով», ակնարկներով, նախադուշակու-թյուններով:

«Հոկտեմբերի լույս 15-ի գիշերվա ժամը 1-ին,— գրում եր կադետական «Речь»-ը հոկտեմբերի 15-ին,— մայրաքաղաքի միլիցիայի վարչությունը զանազան կոմի-սարիատներից լուր ստացավ զինված կարմիր-գլարդիա-կանների ինչ-վոր տեղափոխությունների մասին»:

Մյուս ուրը հենց նույն լրագիրը գրում եր.

«Բոլշևիկները յեւույթ են պատրաստում: Առաջ նրանք պայմանական կեղծություն պահպանելու համար ձևացնում էին, թե իրենք դեմ են յեւույթներին: Հիմա նրանք սան-ձարձակվել են և վոչնչից չեն քաշվում»:

Հոկտեմբերի 18-ին հաղորդվում եր.

«Բոլշևիկները արյունոտ բենեֆիտին պատրաստվում են տենդորեն, համառորեն, հաստատակամորեն: Ձեռք են բերում զենք, մշակում են գործողության պլան, հենակե-տեր են գրավում»:

Հոկտեմբերի 19-ին.

«Բոլշևիկների առաջիկա յեւույթին շտապ կերպով դին-վում են Փաբրիկաների և գործարանների բանվորները: Հոկտեմբերի 17-ին և 18-ին զենք—հրացաններ և ատրճա-

նակներ—տրվեց բոլշևիկներին զլիսավոր միջնաբերդի բան-վորներին—Վիբորգի ռայոնի բանվորներին: Հոկտեմբերի 18-ին զենք, տացան Մեծ և Փոքր Ոխտայի և Պուտիլովի գործարանի բանվորները»:

Հոկտեմբերի 20-ին.

«Մենք ընդհուպ մոտեցել ենք հոկտեմբերի 20-ին, վո-րի հետ նոր տաքնապներ ու սպասումներ են կապում վոչ միայն Պետերբուրգը, այլև Ռուսաստանը: Պետք է խոստո-վանել, վոր բոլշևիկներն իրավացի յեն: Նրանք կոդտագոր-ծեն բոլոր միջոցները, վորպեսզի տաքնապը պահեն հարկ յեղած բարձրության վրա, վորպեսզի սրեն սպասողական դրությունը և ջղային լարվածությունը հասցնեն այն ծայ-րահեղության, յերբ հրացաններն սկսում են իրենք կրա-կել»:

Ամեն առավոտ մինիստրներն արթնանալիս իրենք իրենց հարց էին տալիս. արդյոք այսօր յեւույթ կունենա՞ն բոլ-շևիկները: Մինիստր նախագահի տեղակալ Կոնովալովը լրագրի թղթակցին պատմում եր.

«Հոկտեմբերի 16-ի որվա ընթացքում ժամանակավոր կառավարությանը ճիշտ հայտնի չեւ բոլշևիկներին յեւույթի ուրը: Դեռ նախորդակին ժամանակավոր կառավարությունը ստացավ հաղորդագրություններ այն մասին, վոր բոլշե-վիկները վճռել են յեւույթ ունենալ վոչ թե 20-ին, ինչպես բոլորն էին յենթադրում, այլ 19-ին: Ըստ յերեւութին, բոլ-շևիկներն իրենք դեռ ճշտորեն այդ հարցը չէին լուծել»¹— միսթարում եր իրեն Կոնովալովը:

Ժամանակավոր կառավարության համար գործը բար-դանում եր նրանով, վոր բոլշևիկները գրոհ էին պատ-րաստում պաշտպանության անվան տակ: Այդ բանը բոլշե-վիկյան տակտիկայի առանձնահատկությունն եր այդ ուրե-րին:

«Հեղափոխությունը,—գրում եր ընկեր Մալիկը,— կարծես թե իր հարձակողական գործողությունները քո-ղարկում եր պաշտպանության թաղանթով, վորպեսզի ալի-

¹ «История гражданской войны» խմբագրության նշութիւրը:

և Զեչտորեն իր որբիտի մեջ գրավեր անվճռական, տա-
տանվող տարրերին»¹:

Այն մշտական լարվածությունը, վորի մեջ պահում
էին բուլչեիկները կառավարությունը, տարընթացություն և
փլուզում առաջացրեց իրեն՝ կառավարության մեջ: Ժամա-
նակավոր կառավարությունը կրիդիսից դուրս չէր գալիս:
Մերթ այս, մերթ մյուս մինիստրը հրաժարական էր տա-
լիս: Հրաժարական տվեց արդարադատության մինիստր
Մալյանտովիչը: Դեռ այդ գործը չէին կոծկել, յերբ զին-
վորական մինիստր Վերխովսկին հայտարարեց հեռանալու
մասին:

Հոկտեմբերի 23-ի առաջնության Ռազմա-հեղափոխական
կոմիտեն ի լուր ամենքի հայտնեց, վոր ինքը կոմիտարներ
է նշանակել կայսգորի բոլոր գորամասերում: Դիմումի մեջ
ասվում էր.

«Կոմիտարները, վորպես խորհրդի ներկայացուցիչներ,
անձեռնմխելի յեն: Կոմիտարներին հակադրելը նշանակում է
հակադրել բանվորների և զինվորների գեպուտատներին
խորհրդին»:

Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի հայտարարությունն
ուժեղացրեց կառավարության տաղնապը: Կերենսկին տեն-
դորեն ուժեր էր քաշում դեպի Պետրոգրադ: Առանձնապես
զգալի ուժեր ուղարկվեցին Մոսկվա: Կասկած չկա, վոր
դավաճաններից ինչ-վոր մեկը թշնամիներին ծածուկ տե-
ղեկացրել էր Մոսկվայում յեւույթ սկսելու մասին Լենինի
ունեցած մտադրությունը: Կառավարության ձեռք առած
միջոցները, մասնավորապես, բացատրում են մեզ, թե ին-
չու Մոսկվայում ապստամբությունը մի քանի օրով ձգձգվեց.
հակահեղափոխությունը կարողացավ նախապատրաստվել:

Կերենսկու ձեռք առած շտապ միջոցները նրան թույլ
էին տալիս հուսալու, վոր զորքերը ամենամոտիկ ժամին
կմոտենան:

Բայց Կերենսկին, թեկուզ և մոտավորապես, չգիտեր
բուլչեիկների յեւույթի թվականը: Այստեղ ժամանակավոր

կառավարությանն ոգնություն հասավ Տրոցկու դավաճա-
նությունը: Պետրոգրադի խորհրդում զինվորներից մեկի
այն հարցին, թե բուլչեիկները ապստամբություն պատրաս-
տում են արդյոք, Տրոցկին պատասխանեց, վոր բուլչեիկ-
ների յեւույթը հարկավոր է հետաձգել մինչև հոկտեմբերի
25-ը, մինչև խորհուրդների II համագումարի օրը: Կերեն-
սկի լինելու պեսք չկար, վորպեսզի ալտեղից արվեր այն
յեղրակացությունը, թե՛ յեթե հոկտեմբերի 25-ի թվականի
տնուն են տալիս, ապա ակնհայտ է՝ ինչ-վոր մեկը այդ
թվականի հետ ինչ-վոր մտադրություն է կապում: Կերեն-
սկին վորոշում է այդ ժամկետից յերկու օրով առաջ անց-
նել:

Կերենսկին իր մոտ կանչեց զինվորական գերատեսչու-
թյան նոր նշանակված կառավարիչ գեներալ Մանիկովսկուն
և հյուսիսային ճակատի գլխավոր հրամանատար գեներալ
Չերեմիսովին: Յերկու գեներալներն էլ հաղորդեցին բուլչե-
իկների դեմ պայքարելու համար ձեռք առած միջոցների
մասին:

Հոկտեմբերի 23-ին յերեկոյան Կերենսկու կարինետում
կայացավ ուրուզի շտաբի պաշտոնյաների դադախի նիստը:
Շտաբի պետ գեներալ Բադրատունին մանրամասն հաղոր-
դեց բուլչեիկների յեւույթի դեմ ձեռք առած միջոցների
մասին:

Կերենսկու մոտ գորամասերի հրամանատարների ժողո-
վը յեւույթը նչեց հոկտեմբերի 24-ին: Պլանն ընդունվեց և
հանձնվեց գնդերի հրամանատարներին:

Յրվեցին ուշ գիշերին:

Ֆինլանդական գնդի հրամանատարը պլանը տվեց մե-
քենագրողին՝ գրամեքենայի վրա բազմացնելու համար:
Մեքենագրողը մի ավելորդ պատճեն հանեց և այն հենց
նույն գիշերը հասցրեց Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի
ձեռքը:

Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեն իր հերթին Տրոցկու
դավաճանությունը պատճառով վորոշեց հարձակումը սկսել
հոկտեմբերի 24-ից վոչ ուշ: Կերենսկու պլանի ստացված
որինակը միայն հաստատեց այդպիսի վորոշման ճշտու-
թյունը, վորովհետև պարզ դարձավ, վոր հակահեղափո-

¹ Ի. Ստալին, Հոկտեմբերյան հեղափոխության մասին, էջ 64,
Կուսհրատ, 1932 թ.:

խությունը փորձում է կանխել հեղափոխության յելույթը: Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի կարգադրությամբ յուրաքանչյուր զնդից կանչվեց յերկուական կապալոր, փորոնք մնացին գիշերելու Սմոլնիում:

Հոկտեմբերի 24-ին առափոտյան ժամը 6-ին մոտ յունկերները միելիցիայի ուղեկցությամբ մեքենաներով յեկան «Рабочий путь»-ի խմբադրատուն և ներկայացրին հոկտեմբերի 23-ի թվականով ժամանակավոր կառավարության որդերը՝ լրագրեր բռնադրավելու և խմբագրին ձերբակալելու իրավունքով: Բանվորները հրաժարվեցին յենթարկվելու, փորովհետև որդերի վրա չկար Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի ստորադրությունը: Լեզվակոխվ սկսվեց: Ադմուկի վրա սկսեցին հավաքվել ֆարերիկաներն ու գործարանները շտապող բանվորները: Հավաքվածների մեջ կային կարմիր-գլարդիականներ: Նրանցից մեկը «Правда»-յի վրա կատարված հանկարծակի հարձակման մասին հաղորդեց կուսակցության Ռոժդեստոկնակի ռաշիոմի քարտուղարին: Նա ել գանգահարեց ընկեր Ստալինի բնակարանը: Ընկեր Ստալինը հարցրեց, թե շա՞տ են արդյոք յունկերները:

—Շատ չեն, մեկ ու կես տասնյակ:

—Լավ, —պատասխանեց ընկեր Ստալինը, —զրահակիրներ կուղարկեմ:

Ընկեր Ստալինն անմիջապես գանգահարեց բոլշևիկներին նվիրված ամբողջահաստ գլովիզիոնին, և միաժամանակ Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյին նախադրուշացրեց այն մասին, փոր Կերենսկին ձեռնարկել և «Правда»-յի ջախջախումը: Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեն կապալորներին ուղարկեց լիտվական զնդից յերկու հերթական վաշտ դուրս բերելու: Վաշտերը դուրս յեկան փողոց և շարժվեցին դեպի Սմոլնի: Տպարանի շուրջն այդ ժամանակվա ընթացքում շատ ժողովուրդ հավաքվեց, յունկերները վախեցան և փախան, վերցնելով 8 հազար որինակ լրագրեր: Տպարանին շուտով մոտեցան զինվորներ, զրահակիր: Լրագրերի տարադրումը վերսկսվեց:

Առափոտյան ժամը 10-ին մոտ Կերենսկին, փորը զրավել էր Ալեքսանդր III-ի սենյակները (ըստ յերևութին պատ-

րաստվելով Նապոլեոն դառնալ, նա ընտելանում էր թագակիրների մահճակալին), իջավ ցած, ժամանակավոր կառավարության գրասենյակը: Կերենսկին մինիստրներին հաղորդեց բոլշևիկների վրա գրոհելու պլանի կերտումը սկսելու մասին: Մինիստրները Կերենսկուն խորհուրդ տվին այդ լուրերով յելույթ ունենալ Նախապառլամենտի նիստում, փորպեսզի նախապես նրա ոժանդակությունն ստանա: Պուկովնիկովից ստանալով այն հայտարարությունը, փոր զորքերը ճակատից ուղարկված են, փոր հեծանվորդները Պետրոգրադում կլինեն 24-ին և նրանց ընդառաջ են գնացել վստահելի մարդիկ, Կերենսկին Նախապառլամենտ մեկնեց: Այնտեղ նիստ էր: Մինիստր Նիկիտինը, մենչևիկ, մի յերկար և տաղակալի զեկուցում էր կարգում սմբողջ յերկրում տեղի ունեցող պարենային անկարգություններին մասին: Դեկտանները թափառում էին կուլուարներում: Հանկարծ յերեսց Կերենսկին: Նրա հուզված տեսքը ուշադրություն գրավեց: Դեպուտատները սկսեցին լցվել դահլիճը: Հենց փոր Նիկիտինն իջավ տրեբունայից, նրա տեղը գրավեց Կերենսկին և միանգամից սկսեց.

—Յես պարտավոր եմ համարում այստեղ մեջբերելու ամենից ավելի փորոշակի տեղերն այն մի շարք պրոկլամացիաներից, փոր «Рабочий путь» լրագրի մեջ գետեղել և փորոնջող, բայց թաղնված պետական հանցագործ Ուլյանով-Լենինը:

Կերենսկին, փորին ընդհատում էյին տեղերից լավող ճիշերը, սկսեց մեջբերել Լենինի «Նամակ ընկերներին» հոդվածից այն տեղերը, փորոնց մեջ խաբաղանելով դավաճաններ Զինովյեվին և Կամենսկին, Լենինը փաստեր էր բերում զինված յելույթի ոգտին: Իր ճառը Կերենսկին ավարտեց հիատերիկորեն.

—Այսպիսով, Ռուսաստանի հանրապետության ժամանակավոր խորհրդի առաջ յես պետք է Պետրոգրդի բնակչության փորոշ մասի լիակատար, պարզ, փորոշակի դրությունը հավաստեմ փորպես ապստամբության դրություն:

Դահլիճում ադմուկ սկսվեց: Տեղերից Կերենսկուց պահանջում էյին բացառություն, թե ինչպես նա բանը մինչև յելույթը հասցրեց, ինչ միջոցներ են ձեռք առնված:

Հանկարծ աղմուկի մեջ դեպի տրիբունը տանող աստի-
ճաններով սկսեց բարձրանալ Կոնովալովը: Նա Կերենսկուն
ինչ-վոր գրութիւն տվեց: Կերենսկին ջլայնացած աչքի
անցկացրեց այն և ձեռքը բարձրացրեց, ցույց տալով, թե
ցանկանում և շարունակել իր, թվում էր թե, ավարտված
ճառը:

Լուսթյուն տրեց: Կերենսկին շարունակեց.

— Ինձ ներկայացվեց պատճենն այն դոկումենտի, վորն
այժմ ուղարկվում և գնդերին:

Յեւ ճանդարտած դաճիճում Կերենսկին կարդաց.

«Պետրոգրադի խորհրդին վտանգ և սպառնում: Հրա-
մայում եմ դունդը դնել լիակատար մարտական պատրաս-
տության մեջ և սպասել հետագա կարգադրության: Ամեն
մի հապաղում և հրամանը չկատարելը կհամարվի դավա-
ճանութիւն հեղափոխության հանդեպ: Ռազմա-հեղափո-
խական կոմիտե»:

Աներևակայի Քառս բարձրացավ: Դեպուտատները
բռնեցին նետով և անմիջապէս դեպի տրիբունան: Կերենսկուն
մեղադրում էին սկսված ապստամբության մեջ: Նրանից
պահանջում էին ամենաշուտափուլ ժիջոցներ ձեռք առ-
նել: Ժամը 2-ն անց 5 րոպե ծափահարութիւններով
ուղեկցվող Կերենսկին, բոլոր կուսակցութիւններից համա-
ձայնութիւն ստանալով բոլջեիկների դեմ ուղած գործո-
ղութիւններ վարելու մասին, սլացավ Չմեռային պալատ՝
ապստամբության դեմ ժիջոցներ ձեռք առնելու:

Ի՞նչ ծագում ունի այն դոկումենտը, վոր կարդաց
Կերենսկին: Մինչդեռ Կերենսկին արտասանում էր իր հիւ-
տերիկ և յերկար ճառը, Սմոլնիում հավաքվեց բոլջեիկներ
Կենտրոնական կոմիտեի նիստը: Այստեղ առանց վորեւե
ճառի և ժամանակ կորցնելու վորոշվեց. Չեթինսկուն՝
գրավել փոստը և հեռագրատունը, Կրոնշտադտ ուղարկել
Պետրոգրադում գտնվող՝ Կրոնշտադտի խորհրդի յերկու
ներկայացուցիչներին, Մոսկովային նախագուշացնել սկսվող
գինձած ապստամբության մասին, վորի համար այսօր
այնտեղ ուղարկել մեկ ներկայացուցիչ, վաղը մեկ ուրի-
շին, շտաբից կանչել 2 հազար կարմիր-գվարդիականներ:

Ընկ. Սվեդլովին՝ հսկողութիւն կազմակերպել ժամանա-
կաւոր կառավարութիւն ամեն մի քայլի վրա:

Մի խոսքով, գործի դրվեց ապստամբության միանգա-
մայն խնամքով նախապատրաստված մեքենան:

Յերբ ժամը 3-ին մոտ Կերենսկու կարգադրութիւն
յունկերները յեկան կամուրջների մոտ՝ դրանք քանդելու և
բանվորական ռայոնները կենտրոնից կտրելու համար, հա-
կահափոխության գործերն այնտեղ գտան կարմիր-գվար-
դիականներ, ծովայիններ, կայազորի զինվորներ, վորոնք
վաղուց էին ուղարկվել Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեի
կարգադրութիւն, այնքան վաղուց, վոր Նիկոլայեվսկի
կամուրջի մոտ գտնվող կարմիր-գվարդիականները նույնիսկ
մի փոքր քնով էին ընկել, և յունկերները, անախկալո-
րեն հարձակվելով նրանց վրա, գրավեցին կամուրջը:

Իմանալով կամրջի վրա կատարած հանկարծակի հար-
ձակման մասին, Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեն «Այրո-
րա» հաճախով կոմիտարին հրաման տվեց դեսանտ ափ
հանել և հետ խլել կամուրջը:

Ժամը 5-ին մոտ Պետրոպոլովսկի բերդը վերջնակա-
նապէս անցավ հեղափոխության կողմը:

Ժամը 5-ին մոտ գրավվեց նաև հեռագրատունը: Անհա-
պաղ ծածկագիր հաղորդագրութիւն ցրվեց բոլոր մարզե-
րին այն մասին, վոր ապստամբութիւնն սկսվել և:

Լենինին ուղարկվեց մի գրութիւն, վորի մեջ բնութա-
գրվում էին ընդունված կարգադրութիւնները: Վլադիմիր
Իլյիչն անհանգիստ սպասում էր տեղեկութիւնների: Ժամը
3-ի և 4-ի միջև յեկավ բնակարանի տրուհին: Տիրուհին
չէր կարողացել անցնել Նիկոլայեվսկի կամրջով, վորը
յունկերների ձեռքին էր, այնպէս վոր նա հարկադրված էր
յեղել շրջանց կատարել: Այդ մասին նա հաղորդեց Վլադի-
միր Իլյիչին: Լենինն շտապ կերպով մի գրութիւն գրեց և
խնդրեց այն տանել Սմոլնի: Լենինը խնդրում էր իրեն թույլ
տալ դուրս գալու: Տանտիրուհին գրութիւնը տարավ Վի-
բորգի ռայկոմը, այնտեղից զանգահարեցին Սմոլնի: Ընկեր
Ստալինը պատասխանեց, վոր դուրս գալը վտանգավոր և:

Պատասխանն ստանալով, Լենինը դրեց յերկրորդ, բա-
վականին յերկար նամակը, — այս հենց այն հռչակավոր նա-

մական է, վորը գետեղված է Յերկերի XXI հատորում և սկսվում է այս խոսքերով.

«Ընկերներ:

Յես այս տողերը գրում եմ 24-ի յերեկոյան, դրու-
թյունն անկարելի է չափ կրիտիկական է: Պարզից ել պարզ
է, վոր այժմ արդեն իսկապես ապստամբության դանդաղե-
ցումը մահվան է համասար...

Պետք է, ինչպես ել վոր լինի, այսօր յերեկոյան, այս
գիշեր ձեռքակալել կառավարությունը, գինաթափ անելով
(հաղթելով՝ յեթե գիտադրեն) յունկերներին և այլն... վոչ
մի գեպըում իշխանությունը չթողնել կերենսկու և ընկե-
րության ձեռքին մինչև 25-ը, վոչ մի կերպ. դործը վճռել
այսօր անպայման՝ յերեկոյան կամ գիշերը»¹:

Այս նամակը ձեռքին տանտիրուհին ուղևորվեց ղեպի
Սմոլնի: Տրամվայները չեյին աշխատում: Ստիպված յեղավ
վոտքով գնալու: Մինչև վոր նա հասավ Սմոլնի և հետ
դարձավ, կենտրոնական կոմիտեն Լենինի հետևից մարդ եր
ուղարկել: Բնակարանում տանտիրուհին տեսավ կենտկոմի
ազնետին, վորը յեկել եր Լենինին կանչելու: Ավելորդ վկա-
յից ազատվելու համար Վլադիմիր Իլյիչը յերրորդ անգամ
միտոմասկ գրեց և տանտիրուհուն ուղարկեց Սմոլնի: Յերբ
նա վերադարձավ, բնակարանը մութ եր: Տանտիրուհին
ներս մտավ: Վոչ վոք չկա: Սեղանի վրա դրված է յերկու
պրիբոր, ինչպես վոր պատրաստված եր յերեկոյան: Խորը
պնակներից մեկի տակ տանտիրուհին տոմսակ նկատեց.
«Ինչացի այնտեղ, ուր դուք չեյիք ուզում, վոր յես գնայի»:

Պարզվեց, վոր Վլադիմիր Իլյիչը պարիկ է հագել և
այսօր թաշկինակով կապած, կենտկոմի ազնետի ուղեկցու-
թյամբ փողոց է դուրս յեկել: Լենինի հետագա ուղին դուք
գիտեք «Լենինը հոկտեմբերին» կինոնկարից: Կանգ կանոն
այն մանրամասների վրա, վորոնք բաց են թողնված կամ
տրված են փոփոխություններով:

Ճանապարհին նրանց հասավ պարկ զնացող տրամվայը:

¹ Լենին, Նամակ կենտկոմի անդամներին, Յերկ., հ. XXI, էջ 362:

Վլադիմիր Իլյիչը բարձրացավ առջևի պողչադկուն: Վազո-
նը վարողը կին եր: Վլադիմիր Իլյիչը հարցրեց.

—Ո՞ւր եք սլանում:

Կինը պատասխանեց.

—Այ, դու գեռ բանվոր ել ես: Չգիտես, թե ո՞ւր ենք
գնում: Գնում ենք բուրժույներին ջարդելու:

Այդպիսի պատասխան ստանալով, Վլադիմիր Իլյիչը
ներս սկսեց շարադրել տեղի ունեցող ղեպերի իմաստը:
Վլադիմիր Իլյիչի ուղեկիցը կարծես փշերի վրա յեր կանգ-
նած. տրամվայը լիքն եր, վորեւէ մեկը կարող եր մատնել
Վլադիմիր Իլյիչին: Բարեբախտաբար, տրամվայը շուտ յե-
կավ ղեպի ղեպին: Վլադիմիր Իլյիչը տրամվայից վար-
ցատկեց:

Մեծ դժվարությամբ կես գիշերին հասան Սմոլնի:
Վլադիմիր Իլյիչը բարձրացավ յերկրորդ հարկ, պարիկը
չհանելով նստեց լուսամուտի գոգը և ուղարկեց կանչելու
ընկեր Ստալինին: Այդ ժամանակ նիստերի դահլիճից դուրս
յեկավ մենչևիկ Դանը՝ թևի տակ մի փաթեթ դրած, բաց
արեց փաթեթը և ուղեկիցներին սուսց.

— Սաստիկ քաղցած եմ: Ձե՞ք ուզում արդյոք Ֆրան-
սական բուլկի յերշիկով:

Դանը սկսեց քանդել փաթեթը, պատահաբար հայացքը
դցեց պատուհանին, ուշադրությամբ նայեց և, ըստ յերևու-
թին, ճանաչեց Լենինին: Դանը սկսեց փաթաթել իր փա-
թեթը և սլացավ ղեպի դուռը: Մնացածները ծիծաղելով և
աչքով-ունքով անելով դնացին Դանի հետևից:

Ներս մտավ ընկեր Ստալինը և Լենինին հաղորդեց ձեռք
առած բոլոր միջոցների մասին:

Կեսգիշերից անց ապստամբության լրարերները սլացան
քաղաքով մեկ, նոր ջոկատներ կանչելով: Այդ ջոկատները
նախորդ նշված պլանի համաձայն կառավարական հիմ-
նարկությունները գրավում էյին առանց պահանքների դի-
մադրության: Մի տեղ զինվորները հայտարարեցին, թե
իրենց պոստերը չեն հանձնի: Կարմիր-զվարդիականները
հրացաններն ուսերից իջեցրին, բայց այստեղ պարզվեց,
վոր զինվորներն իրենց պոստերը չեն տա ժամանակավոր

կառավարութեանը, և իրենց պոստերը սիրով կտան Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյին: Պոստում մնաց յերկու ջոկատ:

Ժամը 1-ն անց 25 ընդհանուր զրաւմէն փոստը: Գիշերվա ժամը 2-ին զրաւմէնցին կայարանները, երկարորկայանները: Զմեռային պալատի լուսն անջատվեց իսկույն: Առավոտյան ժամը 6-ին զրաւմէնց պետական բանկը: Այսպէս, սոցիալիստական հեղափոխութեանը միանգամից ուղղեց Փարիզի կոմունայի սխալը, վորը բանկը թողել էր հակահեղափոխութեան ձեռքին:

Առավոտյան ժամը 7-ին զրաւմէնց Դվորցովի կամուրջը, վորը գտնվում էր Կերենսկու պատուհանների ուղիղ ներքեւ: Պատուհանից դուրս նայելով, Կերենսկին տեսնով կարմիր-զվարդիական սվինները: Կերենսկին հասկացաւ, վոր հարձակման մասին խոսք անգամ չի կարող լինել: Նա նկատեց ուղիւղի շտաբը: Պոլիովնիկովը, վորը յերեկ իրեն պահում էր շատ ինքնապատահ, այսօր, հոկտեմբերի 25-ի լուսարացին հայտարարեց, թե վոչ մի գունդ դուրս չի յեկել, նույնիսկ կազակները հրաժարվել են դուրս գալ: Կարմիր զվարդիայի ռաշոնական շտաբները զինված ջուկաւներով գիշերը շրջապատեցին կազակային գնդերը: Հենց վոր կազակները դարպասները բացին, նրանք դեմ առան գնդացիներին: Հենց այդպէս էլ լավ ժամանակին շրջապատվեցին մի քանի յունկերական ուսումնարաններ, որինակ՝ Պավլովի ուսումնարանը:

Կերենսկին հասկացով, վոր միակ փրկութիւնը փախուստն է:

Նա վորոշեց զխմել ոտարերկրյա տերութիւններին: Այդուտանտ ուղարկվեց խալապան ռազմական կցորդին, խնդրելով մեքենա տալ: Խալապան ռազմական կցորդը պատասխանեց, վոր նա սիրով իր մեքենան կտար Գերգլիսհրամանատարին, բայց ինքը բենդին չունի: Խալապան, ինչպէս հայտնի յե, աղքատ յերկիր է,—հնարավոր է բենդինը չի բաւականացրել: Այդուտանտը սլացաւ ամերիկական կցորդի մօտ: Նա ասաց, թե մեքենան կտա, բայց պահանջեց ցույց տալ Գերգլիսհրամանատարին: Հետաքրքիր յանկին տարվեց Զմեռային պալատ, տեսաւ Կերենսկուն և սեղմեց

նրա ձեռքը: Կերենսկին նստեց ամերիկական գրոշակի կրօյ մեքենան և դուրս յեկաւ հրապարակ:

Կարմիր-զվարդիականները, տեսնելով չեզոք տերութեան գրոշակը, բաց թողին մեքենան: Կերենսկին դուրս յեկաւ Նիվսկի և արագորեն սլացաւ դեպի Յարսկոյե Սկոյ, իսկ այնտեղից ճակատ, Պսկով:

Իր փախուստով վերջին բուրժուական կառավարութեան նախկին ներկայացուցիչը—Կերենսկին ճանաչեց հեղափոխութեան հաղթանակը Պետրոգրադում: Իզեպ, հեղափոխութեանն այդ խոստովանութեան կարիքն այլևս չունի: Հոկտեմբերի 25-ի առավոտյան ժամը 10-ին Վլադիմիր Իլիչը Մոլոխովում գրեց «Ռուսաստանի քաղաքացիներին» հռչակավոր կոչը:

«Ժամանակավոր կառավարութիւնը տապալված է: Պետական իշխանութիւնն անցել է Պետրոգրադի պրօլետարիատին և կայսրին գլխավորող բանվորներին և զինվորներին ղեկուստաներին Պետրոգրադի Խորհրդի որդան Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի ձեռքը:

Այն գործը, վորի համար կոչվում էր ժողովուրդը—գեմոկրատական հաշտութեան անհասկալ առաջարկում, հողի նկատմամբ կալվածատերական սեփականութեան վերացում, բանվորական վերահսկողութիւնն արտադրութեան վրա, խորհրդային կառավարութեան ստեղծումն,—այդ գործն ապահովված է:

Կեցցե՛ք բանվորներին, զինվորներին և գյուղացիներին հեղափոխութիւնը»¹:

Հոկտեմբերի 25-ի առավոտյան ժամը 11-ին Կերենսկին կարող էր արդեն տեսնել բոլոր ցանկապատերի, տների վրա փակցված այդ մանիֆեստը: Ժամանակավոր կառավարութեան ձեռքին մնում էր մի փոքրիկ կտոր—փաստորեն Զմեռային պալատը: Առանց կրակոցների զրաւմէնցին բոլոր կառավարական հիմնարկութիւնները: Պետրոգրադի բոլոր մատուցները մեր ձեռքին ելին:

Վորոշեց Զմեռային պալատը գրոհի յենթարկել, հենց

¹ Լենին, Ռուսաստանի քաղաքացիներին, Յերկ., հ. XXII, հայ. հրատ. 42-3:

վոր մոտենան Հելսինգֆորսից և Կրոնշտադտից յեկող ծովայինները: Սակայն Կրոնշտադտի ջրկատն ուշացաւ: Փոթորկային յեղանակ եր: Կազմավորման ժամանակ անսպասելի դժվարություններ յերևան յեկան. կանչեցին 10 ծովային, իսկ յեկան 100 կամավորներ: Այս ամենը ուշացրեց ծովայիններ ուղարկելու գործը:

Մինչդեռ կամոսենային ջրկատները, Պետրոգրադում ժամը 2-ն անց 35 րոպե բացվեց Խորհրդի արտակարգ նիստը, վորտեղ 110-որդա հարկադրական բացակայությունից հետո առաջին անգամ յելույթ ունեցաւ Լենինը: Կարճ ճառում Լենինը հաղորդեց հեղափոխութեան հաղթութեան մասին: Վլադիմիր Իլյիչն ասում եր.

«Այսուհետեւ գալիս ե նոր շրջան Ռուսաստանի պատմութեան մեջ, և տվալ յերրորդ ուսսական հեղափոխությունը վերջին հաշիւով պետք ե հաջնի սոցիալիզմի հաղթանակին»¹:

Պետրոգրադի խորհուրդը վորոշեց Խորհրդի բոլոր 3 հազար անդամներին դնել Ռազմա-հեղափոխական կոմիտե-յի տրամադրութեան տակ:

Խորհրդի նիստը հաղիւ եր վերջացել, յերբ Նեայի գետաբերանում յերևացին Կրոնշտադտից յեկող նավերը: Ծովայիններն արագորեն ափ իջան և զբաղեցին իրենց տեղերը: Ձմեռային պալատի բլուրկաղան ավարտվեց: Սկսեցին գրոհի պատրաստիւ: Յենթադրվում եր, Պետրոպոլիսի բերդի վրա կծածանվի կարմիր դրոշ, վորից հետո «Ալբո-րան» պետք ե կրակի Ե-դյույմանոց թնդանութից: Այդ կլի-նի Ձմեռային պալատի զբաղման աղդանշանը: Խնայելով հեղափոխական բանակի ուժերը և չցանկանալով քարուքանդ անել Ձմեռային պալատը, Ռէկ-ն վորոշեց ժամանա-կավոր կառավարութեանը ուղտիմատում ներկայացնել: Հասարակ թղթի մի կտորի վրա ուրվագրեցին հրետանային գնդակոծման սարսափի տակ պալատը հանձնելու առաջար-կը: Ուղտիմատումը հանձնելը իր վրա վերցրեց շարքային մի հեծանվորդ: Թաշկինակը հանելով և ապրտակ դրոշակի պէս ողում թափահարելով, հեծանվորդը ուղղվեց դեպի

պալատ: Յունկերները պառլամենտյորին տարան Ձմեռային պալատի հետ կապված ոկրուգի շտաբի շենքը: Այնտեղ հեծանվորդին դիմավորեց Կիշկինը, վորը Կերենսկու փա-խուստից հետո նշանակվել եր քաղաքի դիկտատոր: և նրա յերկու տեղակալները—Պալչինսկին և Ռուտենբերգը:

Հեծանվորդը հանձնեց ուղտիմատումը: Շտապելուց մոռացել էին նշել ուղտիմատումի ժամկետը, և հեծանվոր-դըն իր անունից 20 րոպե տվեց մտածելու համար:

Վերցնելով ուղտիմատումը, Կիշկինը վազեց պալատ՝ կառավարութեան հետ խորհրդակցելու: Ժամանակավոր կառավարութեանը զբաղել եր Մալախիտովյան դահլիճը, վորի պատուհանից յերևում էին Պետրոպոլիսի բեր-դը և «Ալբորա» հածանավը: Նախքան պատասխան տալը վորոշեց խորհրդակցել Ստավկայի հետ: Չգիտես դավաճա-նութեան պատճառով արդյոք, թե, կարող ե, ապստամ-բած մասսաների գործունեյութեան առաջին քայլերին ուղեկցող անտնորինչութեան պատճառով, բայց մի հեռա-դրալար անխնաս եր մնացել: Այդ հեռադրալարով ժամա-նակավոր կառավարութեանը միացաւ Ստավկայի հետ: Այդ խոսակցութեան ժաղալները ընկաւ մեր ձեռքը:

Դուխոնինը հաղորդեց, թե զորքերն ուղարկված են, և առաջարկեց սպասել մինչև նրանց գալը:

Այդ տեղեկութեանն ստանալով, ներքին գործերի մինիստր մենչևիկ Նիկիտինը հեռախոսով միացաւ Մոսկ-վայի հետ: Պարզվեց, վոր հեռախոսավարուհիները, վո-րոնց հետեւ կանգնած էին մեր հեղափոխական զինվորնե-րը, ոգտվելով հսկիչների անփորձութեանից, ժամանակա-վոր կառավարութեանը միացրին Մոսկվայի քաղաքագլուխ Էսեր Ռուդնյովի հետ: Նրան հաղորդեցին ուղտիմատումի մասին, Դուխոնինի հետ ունեցած խոսակցութեան մասին և հհանձնվելու վորոշման մասին: Ժամանակավոր կառավա-րութեանը ձերբառկելու դեպքում Ռուդնյովի վրա դրվում եր նոր կառավարութեան ստեղծելու պարտավորութեանը:

Մինչդեռ 20 րոպեն անցաւ: Հեծանվորդը քաշեց դե-ներալ Պորադելովի թևը և պատասխան պահանջեց: Պորա-դելովը խնդրեց ևս 10 րոպե, մինչև վոր ինքը պայմանա-վորվեր Ձմեռային պալատի հետ: Հեծանվորդը իր ոխակով

¹ Լենին, Կ. XXII, հայ. հրատ., էջ 4:

նրան 10 ըստե ևս տվեց: Մինչև վոր զենեւալը զանդահա-
րում եր պալատ, հեծանալորդը իջալ վորոց, վորտեղ միտու-
թյան հովանու ներքո սկսեցին կուտակել կարմիր-գվար-
դիականները: Ուղիղ 10 ըստեյեց հետո շտաբի զոնները
բացվեցին, ներս մտան կարմիր-գվարդիականները և ձերբա-
կալեցին հեռախոսի վրա ընկած Պորագելալին և շտաբի բո-
լոր սպաններին:

Շտաբը զբաղելու լուրը համարվեց Չմեռային պալատի
անկում: Գրոհի բոլոր պատրաստութունները հետաձգ-
վեցին և հրամանատարության անդամները սլացան Չմեռա-
յին պալատ, իսկ աշտոնից նրանց տաքացրին գնդացրային
կրակով: Մինչև վոր թյուրիմացությունը պարզվեց, վրա
հասալ լերեկոյան ժամը 9-ը: Վաղմիր Իլիչը Սմոլնից
տոմսակ ուղարկեց Չմեռային պալատի տակ գտնվող հե-
ղափոխական զորքերի հրամանատարի հասցեյով և պահան-
ջեց անհապաղ գրոհի յենթարկել Չմեռային պալատը: Ժա-
մը 9-ին Պետրոպոլիսի բերդից տրվեց նախազգուշական
կրակոց, վորից հետո զորդաց «Ալբորայի» 6-դրոյմանոց
թեղանոթը: Գրոհն սկսվեց:

Կարմիր-գվարդիականներն իրենց ձեռքով 3-դրոյմանոց
թեղանոթը գլորեցին դեպի հրապարակը տանող կամարի
տակ, և յերկու անգամ կրակեցին ուղիղ Չմեռային պալա-
տի վրա: Մի արկը կպալ կառնիր, մյուսը պայթեց այն
սենյակում, վորի հարեան սենյակում գտնվում եր Ժամա-
նակավոր կառավարությունը: Մինիստրներն անցան պալա-
տի ներքին սենյակները: Նրանք գրոհում եյին Փերլմար-
չայան միջանցքի յերկարությամբ, յերբ հանկարծ վերեկից
լսվեց մի ճիչ՝ «զգուշ»: Վանդակապատի վրայից կռացել
եր մի ծովային՝ ուռմբը ձեռքին: Վաղեցին վերե, այնուհ
զտան ծովայինների մի ամբողջ խումբ, վորոնք կարողացել
եյին մտնել պալատ: Խիզախների խումբը բռնեցին:

Առաջին գրոհը հետ մղվեց, բայց պալատում կարմիր-
գվարդիականների յերեսալը քայքայում մտցրեց նրա պաշտ-
պանների շարքերում: Տրամադրությունը բարձրացնելու
համար Պալչինսկին յունկերներին մի մասին հավաքեց դահ-
լիճ և սկսեց ճառ արտասանել: Նա ասաց, վոր Կերենսկու

զորքերը մոտենում են Պետրոգրադին և զբաղել են Պետրո-
գրադից 30 կիլոմետրի վրա գտնվող Լուգան:

Հանկարծ լուսթյան մեջ ինչ-վոր մեկը հեզնարար բղա-
վեց:

—Լուգան գտնվում ե Պետրոգրադից վոչ թե 30, այլ
330 կիլոմետրի վրա, հարկավոր ե աշխարհադրություն
իմանալ:

Ճառից ոտացած տպավորությունը փչացալ: Պալչին-
սկին, այնպես ել ճառը չալարտած, հեռացալ: Յունկերնե-
րի մի մասը զոսիդոսեց տեղում, հրացանները գցեցին
ուսներին և դուրս յեկան Չմեռային պալատից: Պալատում,
այնուամենայնիւ, մնում եյին ավելի քան իննը հարյուր
զինված յունկերներ, սպաններին չհաշված:

Չմեռային պալատի պաշտպանների գլխադրությունը
կտրելու համար Պետրոպոլիսի բերդից հրետանային
կրակ բացվեց: Գցեցին մոտ 30 արկ: Միաժամանակ սկսվեց
հրացանային և գնդացրային կրակ: Ժամանակավոր կա-
ռավարությունը ըստե առ ըստե պետք ե ընկներ: Նիկիտա-
նը վերջին անգամ կապվեց քաղաքային դումայի հետ: Դու-
մայի կազետակա Փրակցիայի անդամ Կուսկովան կարողա-
ցալ հաղորդել նրան, վոր Չմեռային պալատն ե ուղղվում
բոլոր կուսակցությունների դեմագոյան: Պարզվեց, վոր
քաղաքային դումայի անդամները քննարկում եյին այն հար-
ցը, թե գնալ, թե չգնալ Չմեռային պալատ: Տրիբունայի
վրա յերեսաց մինիստր Պրոկոպովիչը, վորը գանդատվեց, թե
իրեն չեն թողնում Չմեռային պալատ:

—Այժմ, յերբ մեռնում են մեր ընտրյալները, մոռա-
նանք բոլոր կուսակցական հաշիվները և գնանք բոլորս
մեռնելու,—առաջարկեց Պրոկոպովիչը:

Սկսեցին քվեարկել, մեռնել թե չմեռնել: Սկսեցին
մեկը մյուսի հետեից յերույթ ունենալ դեպուտատները,
բարձրացնել ձեռքերը և հանդիսավոր կերպով հայտարարել.
«Յես, իման իմանովիչ իմանովս, ուղում եմ դնալ մեռնե-
լու»: Մեռնելու ցանկություն հայտնեց նաև Պատխորդսկի
քաղաքագլուխը, վորը պատահաբար մայրաքաղաքումն եր
գտնվում:

Դուրս յեկան փողոց, սկսեցին շարք կանգնել: Այդ ժամանակ վերադարձան Ձմեռային պալատ մեկնած դերեգատները: Քաղաքային դռմայի դեպուտատները վերադարձան չենքը: Լրարերները հաղորդեցին, վոր իրենց չթողին վոչ «Ավորոտ» հաճանավը, վոչ ել Ձմեռային պալատը:

Տրիրունայի վրա յերևաց կոմսուհի Պանինան և հայտարարեց, թե յեթե դեպուտատներին թույլ չեն տալիս մտնել Ձմեռային պալատ, ապա նրանք կարող են կանգնել թնդանոթների առաջ և մեռնել Ձմեռային պալատի առջև:

Նորից դեպուտատները փողոց դուրս յեկան և սկսեցին շարք կանգնել: Բայց այդ ժամանակ մոտ վազեցին Համառուսական դուշաքիական խորհրդի ներկայացուցիչները, խնդրելով սպասել, մինչև վոր մոտենան Գյուղացիական խորհրդի անդամները: Յերրորդ անգամ վերադարձան դուրսայի չենքը, նորից խոսեցին, քվեարկեցին, հետո դուրս յեկան և արդեն մթության մեջ սկսեցին շարք կանգնել: Գնացին դեպի Ձմեռային պալատը: Ծանաղարհին հանդիպեցին յոթը նախաստիներից բաղկացած մի ջոկատի: Սկսեցին նրանց հետ վիճարանել: Ծովայինները պատասխանեցին.

— Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեն հրամայեց վոչ վորքի չթողնել:

Խմբի մեջ լավեցին զայրույթի ճիչեր: Մի նախաստի ձայնը բարձրացնելով, խիստ հրամայեց.

— Գնացե՛ք ձեր տները և մեզ հանդիստ թողե՛ք:

Քաղաքական մեռելների համար բալական եր մի փոքրիկ բլավոց, վոր նրանք հետ դառնային:

Բացի այդ ել արդեն ուշ եր Ձմեռային պալատ դնալու համար:

Ուղիղ ժամը 11-ին լավեց մենազարկ հրացանաձուլութուն—վերջին դրոհի ազդանշանը: Կարմիր-գվարդիականները բոլոր կողմերից վազեցին դեպի Ձմեռային պալատի բոլոր գլխավոր դռները: Միքանի տեղ նրանց հետ մղեցին, բայց շատ գլխավոր դռներից նրանք ներս սնցան և սկսեցին ցրվել առաջին և յերկրորդ հարկի դահլիճները: Շատ շուտով հասան այն սենյակին, վորտեղ տեղավորված եր ժամանակավոր կառավարութունը, և ձերբակալեցին նրան:

Հենց այստեղ ցուցակագրեցին ձերբակալվածներին, անուն-անուն ստուգեցին և ուղարկեցին Պետրոպոլիովսկի բերդը: Գնում եյին Տրոիցկի կամբջով: Բերդից նրանց չճանաչեցին, հրաձգութուն բացին: Մինիստրներին հրամայեցին պառկել: Միքանի լուսեյից հետո հրաձգութունը դադարեց: Մինիստրներին բարձրացրին և թաց, կեղտոտված տեսքով հասցրին Պետրոպոլիովսկ: Ասում են, յերբ մինիստրներին տեղավորեցին կամերաներում, ապա նրանցից մեկը բերդի պարետ նշանակված Ուրիցկուն ասաց, թե չենքը խոնավ և և շատ նեղ: Ուրիցկին պատասխանեց. Դուք ինքներդ եք կառուցել այդ կազմատները, այժմ ձեզնից գանդատվեք:

Ձմեռային պալատը դրավելու լուրն ուղարկվեց Սմոլնի, վորտեղ վլադիմիր Իլյիչն առաջարկեց բաց անել խորհուրդների II Համառուսական համագումարի նիստը: Նիստն ուշացավ եսերների և մենչևիկների Փրակցիաների ձգձգվող նիստերի պատճառով: Համագումարի դեկլատաների թվում եսերներն ու մենչևիկները շատ չեյին, 100 հոգուց պակաս:

Համագումարը բուռն ովացիաների տակ լսեց Ձմեռային պալատի անկման լուրը:

Համագումարի այս նիստում ընկերներ Լենինն ու Ստալինը յերույթ չունեցան: Հեղափոխության հաղթանակի կազմակերպիչները այդ ժամանակ դրադվում եյին բացառիկ կարևոր աշխատանքով: Ժամանակավոր կառավարութունը Պետրոգրադում թողել եր յերկու որվա հաց, յենթադրելով, թե բուլչեիկներն իրեն առաջին ընծա ժողովրդին կմատուցեն սովը: Մեկ որվա ընթացքում Լենինն ու Ստալինը կազմակերպեցին միքանի վիժված ջոկատներ, յուրաքանչյուրի գլխին նշանակեցին բուլչեիկի, առաջադրանք տվին խուլարկել ամբողջ քաղաքը, խուլարկել կալարանները, բաց անել բոլոր վազոնները, բայց հեղափոխության համար հաց ճարել: Հոկտեմբերի 26-ին հեղափոխության առաջնորդներն ամփոփագիր ստացան. ճարված և 10 որվա հաց: Միայն դրանից հետո Լենինը յերևաց Սմոլնիի դահլիճում: Ձայն ստանալով, Լենինը միքանի բոպե չեք կարողանում ճառն սկսել. ի դեմս Լենինի դեկ-

դատները մոլորեցնում էին հաղթանակած հեղափոխութեան առաջնորդին և կազմակերպչին: Ուսացիացի յերկու պոռթկումների միջև Լենինին հաջողվեց սկսել իր գեկուցումը: Առանց մոլորեւ հանդիսավոր ներածականի, Լենինն սկսեց կարգաւ հաշուութեան գեկուցումը: Յեւ այդ հանդիսատ, դործարար սկիզբը բնութագրում էր հեղափոխութեան դաժան կերպարանքը, բնութագրում էր ամբողջ առաջիկա աշխատանքը: Լենինն այդ ուրը յերկրորդ անգամ յեւթմթ ունեցում հողի գեկուցումով, ըստ մոլորի ալիւի քան 150 միլիոն հեկտար նախկին կարճածատիրական, կազմունի և վանքապատկան հող անցավ աշխատավոր գյուղացիութեան ձեռքը: Յերրորդ անգամ սրտթկաց ուսացիան, յերբ հայտարարվեց Ժողովրդական կոմիտեաների խորհուրդ—աշխարհում առաջինը հաղթած սոցիալիստական հեղափոխութեան առաջին բանխորհրդայնական կառավարութեան ստեղծելու մասին: Ժողովրդային նախագահ հաստատվեց Լենինը, իսկ ազգային գործերի խորհրդի նախագահ հաստատվեց Ստալինը, վորը Լենինի հետ միասին ստեղծել էր բոլշևիկյան կուսակցութեանը, վորը Լենինի հետ միասին կազմակերպել էր Հոկտեմբերյան Մեծ հեղափոխութեանը, վորը Լենինի հետ միասին գեկուցարել էր այն և հաղթանակ տարել:

Աշխարհում վոչ մի հեղափոխութեան չի յեղել այնպիսի անարցուն, ինչպիսին էր Պետրոգրադի հեղափոխութեանը:

Շատ տարիներ փնտռելուց հետո մենք գտանք սղանվածների և վիրավորվածների ցուցակը: Պարզվեց, վոր Պետրոգրադում սղանվել են 8—10 մարդ և վիրավորվել 50 մարդ:

«Համկ(բ)ի պատմութեան համառոտ դասընթացի» մեջ, ստալինյան այդ մեծ պատմութեան մեջ բացատրիկ խորութեամբ ասված և հեղափոխութեան պատճառները մասին:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ հեղափոխութեանը հաղթեց ամենից առաջ այն պատճառով, վոր

«իր առջև ուներ այնպիսի համեմատարար թույլ,

վատ կազմակերպված, քաղաքականապես քիչ փորձված թշնամի, ինչպես ուսական բուրժուազիան էր»¹:

Ռուսական կապիտալիզմը համաշխարհային արեւայում յերեւան յեկավ այն ժամանակ, յերբ արեւի տակ գտնվող բոլոր տեղերը զբաղվել էին ալիւի վաղ և բարձր զարգացած յերկրների կողմից: Յեկամտաբեր տեղեր կարելի յեր ձեռք գցել ամուր արմունկ և ուժեղ բուռնցքներ ունենալով միայն: Յեւ մեկ, և՛ մյուս բանն ուներ ցարիզմն իր հսկայական մեկուկումիլիոնանոց բանակով:

Ռուսական բուրժուազիային ցարիզմը պետք էր նաև վորպես վոստիկանական ուժ պրոլետարիատի դեմ սղաքարելու համար: Այստեղից էլ բուրժուազիայի կողմից ցարիզմին, հատկապես նրա արտաքին կողոպտչական քաղաքականութեանը սղաչտպանելը: Այս սղաչտպանութեան մեջ, մասնավորապես, կարելի յե գտնել այն հարցի պատասխանը, թե ինչու Ռուսաստանում այնքան յերկար ժամանակ դեմացալ ցարիզմը, վորը տապալվեց միայն 1917 թ. փետրվարին:

Իայց արդեն Ղերմի կամպանիան ցույց տվեց, վոր կապիտալիստական Յեւրոպայի հետ ախոյանութեանը Ռուսաստանի ուժերից վեր է: Այն անհաջող սղատերազմը, վորի մեջ կայծքարի հրացանով զինված ուսական բանակը ջախջախվեց զծալոր գեներով, այդ պատերազմը պոկեց ցարիզմի յերեւալայական հզորութեան քողը. Ռուսաստանը զարմացած աշխարհի առաջ պատկերացալ կալե վոտանի հսկայի տեսքով: Ձեռքից հանածին հասնելու համար և ոտարերկրյա կախումից դուրս դալու համար պետք էր արագացնել խոչոր արդյունաբերութեան աճումը: Յարիզմն սկսեց խրախուսել յերկաթուղիների, մետաղաբերական գործարանների կառուցումը: Կապիտալիստներին արվում էր դրամական ոգնութեան, սուբսիդիաներ: Իր կապիտալիստներին եօան ապրանքների կոնկուրենցիայից սղաչտանելու համար կառավարութեանը կազմակերպեց բարձր մաքսային բարյեր: Ռոտարերկրյա ապրանքներ նեքմոժեկու համար բարձր մաքս էին վերցնում:

¹ Համկ(բ)ի պատմութեան: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., Էջ 285—286:

Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը հասցնում եր մասսաներին թա-
լանելուն: Կապիտալիստներին սուբսիդիաներ տալու փողը
ժողովրդից ելին պոկում: Հովանավորական տարի՞ ժողո-
վուրդը վճարում եր յուրաքանչյուր մեխին, յուրաքանչյուր
մետր չթին: Պետերբուրգում XIX դարի վերջին թերթավոր
լեկաթի փուխը վաճառվում եր 3 ո. 4 կ.—3 ո. 25 կո-
պեկով, իսկ Լոնդոնում այն արժեք 1 ո. 13 կոպ.—հա-
մարյա յեռակի անգամ ավելի եժան: Միայն չթին Ռու-
սաստանի աշխատավորները ավելավճարում ելին տարեկան
ավելի քան 120 միլիոն փոսկի ուտելի:

Կառավարութան խնամակալած արդյունաբերությունը,
այնուամենայնիվ, անբավարար եր աճում, վորպեսզի հաս-
ներ Արևմտյան Յեվրոպայի սպառազինումներին: Հարկ եր
լինում նորից ու նորից դիմել ոտարերկրյա կապիտալին:
Ոտարերկրացիները սիրով ելին փոխառություններ տալիս:
Միջազգային կապիտալին թվում եր, թե վոչ մի հեղափո-
խություն տեղահան չի անի ցարիզմին:

Մաքսային բարձր բարձրները դանց անելու համար
Ֆրանսացիները, անգլիացիները, գերմանացիները, բելգիա-
ցիները սկսեցին դործարաններ կառուցել բուն Ռուսաստա-
նում:

Յարիզմը կախարդական շրջանի մեջ ընկավ: Ոտարեր-
կրյա կախումից փրկվելու անվան տակ Ռուսաստանում
ստեղծվում եր խոշոր արդյունաբերություն: Այդ բանի
համար պետք յեղած կապիտալները վերցնում ելին արտա-
սահմանում, իսկ այդ ուժեղացնում եր ոտարերկրյա կա-
պիտալիստներից ունեցած կախումը: Այսպես, յերկրի դա-
րավոր հետամնացությունը անխուսափելիորեն հասցնում եր
ե՛լ ավելի մեծ կախման ոտարերկրյա կապիտալից:

Ռուս-յապոնական պատերազմը և առանձնապես 1905
թվականի հեղափոխությունը նորից ցարիզմին ձեռնառա-
րած ծունկ չոքեցրին ոտարերկրյա կապիտալի առաջ: Փա-
րիզի բորսան—այն ժամանակ համաշխարհային վաշխա-
ռուական կապիտալի սիրտը—ոգնության հասավ ցարիզ-
մին: Յարիզմը փարիզյան բորսային հարկավոր եր գերմա-
նական Փարբիկաների դեմ պայքարելու համար: Յարիզմը
հարկավոր եր ռուսական հին փոխառություններով տոկոս-

ներ պոկելու համար: Յարիզմը հարկավոր եր նրա համար,
վորպեսզի պաշտպաներ Ռուսաստանում յեղած՝ ոտարեր-
կրյա կապիտալիստների Փարբիկաներն ու գործարանները,
և ամենից առաջ ցարիզմը հարկավոր եր՝ խեղդելու համար
այն հեղափոխությունը, վորի կայծերը կարող ելին հրդեհ
առաջացնել սահմանի մյուս կողմում ևս:

Ռուսաստանի պետական պարտքը անդալեկիորեն աճում
եր: Փոխառությունները ցարիզմին հազիվ ելին բավակա-
նացնում հին պարտքերի տոկոսները վճարելու համար:

Ճակատում կրած պարտություններից ուշքի գալով և
ոտարերկրյա իմպերիալիստների փողերով խեղդելով հեղա-
փոխությունը, ցարիզմը վերջնականապես քաշ ընկավ
արևմտայեվրոպական կապիտալի սրտից: Արդյունաբերու-
թյան մի շարք կարևորագույն ճյուղերը բառացիորեն կա-
պալով տրվեցին ոտարերկրացիներին: Ռուսական մետա-
լուրդիայի մեջ Ֆրանսացիներն ու անգլիացիները տնորինում
ելին բոլոր ձեռնարկությունների ավելի քան 70%-ը: Գեր-
մանական իմպերիալիստներին բաժին եր ընկնում ավելի
քան 10%-ը: Մետալուրգիան, չոգեքարչաշինարարությու-
նը, վաղոնների արտադրությունը, մեքենաշինությունը,
ածուխը, նավթը—համարյա լիովին գտնվում ելին ոտա-
րերկրացիների ձեռքին:

Իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ Ռուսաս-
տանի կախումն ոտարերկրյա կապիտալից խիստ ուժեղա-
ցավ: Յարական Ռուսաստանը պատերազմում եր Ֆրանսա-
կան և անգլիական իմպերիալիստների փողերով: Յերեք
տարի տեղ պատերազմի ընթացքում ոտարերկրյա պարտ-
քն ավելացավ յերեք անգամ—4½ միլիարդ փոսկի ուտե-
լուց մինչև 12 միլիարդ փլիթխարի թիվը: Կրճատելով կամ
ավելացնելով իրենց վարկերը, ոտարերկրյա իմպերիալիստ-
ները կարող ելին ռուսական ցարիզմի քաղաքականությանը
ցանկացած ուղղությունը տալ: Ռուսաստանն, ըստ եյու-
թյան, դարձավ կիսազաղութ, վորտեղ Անգլիայի և Ֆրան-
սիայի գեսպաններն իրենց զգում ելին անթաղակիր իշխա-
նավորներ: Ի հաճույս ոտարերկրյա իմպերիալիստների գի-
շատչական շահերի կորչում ելին միլիոնավոր ռուս բան-
վորներ և գյուղացիներ: Ստրկատեր-կալվածատերերի և

բուրժուազիայի քաղաքականութեան համար, վորոնք պահպանել էին յերկրի հետամնացութիւնը և ոտարեկրկայ կապիտալից ունեցած կախումը, անթիւ զոհերով էին հատուցում Ռուսաստանի աշխատավորները:

1917 թվականի փետրվարյան բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութիւնը վոչ մի փոփոխութիւն չմտցրեց: Կառավարութեան մեջ յեղած անձերին փոփոխելը չփոխեց պատերազմի իմպերիալիստական բնույթը. բուրժուական ժամանակավոր կառավարութեան որով էլ պատերազմը մնաց կողոպտչական, իսկ այն հարկ յեղալ շարունակել ոտարեկրկայ իմպերիալիստներէ հենց նույն ստրկացնող փոխառութիւններէ հաշիւին:

«Համաշխարհային քաղաքականութեան և համաշխարհային Ֆինանսական կապիտալի տեսակետից,—գրում էր Լենինը,—Գուչկով—Միլլերկովի կառավարութիւնը պարզապէս «Անդլիա և Ֆրանսիա» բանկային ֆիլմայի գործակատարներն են, ժողովուրդներէ իմպերիալիստական սպանդը շարունակելու գործիքներ»¹:

Ռուսաստանի կապիտալիզմի պատմական զարգացման ամբողջ ընթացքը, նրա հետամնացութիւնը և կախումն ոտարեկրկացիներից՝ բացատրում է ուսական բուրժուազիայի թուլութիւնը, վոչ բաւականաչափ փորձառութիւնը:

«Նա չունենէր,—այսպէս է գրված «ՀամԿ(բ)Կ պատմութեան հրատարակած «ՀամԿ(բ)Կ պատմութեան հրատարակած կոմբինացիաների ու քաղաքական խաբէբայութեան փորձ, վորպիսին ունի, որինակ, Ֆրանսական բուրժուազիան, վոչ մեծ թափ պահանջող խարդախ կոմպրոմիսներէ չկողա, վորպիսին ունի, որինակ, անգլիական բուրժուազիան»²:

Ռուսական բուրժուազիային չողնեցին նաև համաձայնողականները—եսերներն ու մենչեիկները: Յերկար տարիների պայքարի ընթացքում բոլշեիկներն ետերներին ու մեն-

չեիկներին մերկացրին վորպէս բուրժուազիայի գործակալներէ: 1917 թվականի հեղափոխութեան բուռն ամիսներին բոլշեիկները խորը և լայն ազիտացիոն-սրբապաշտական աշխատանքով մեկուսացրին իմպերիալիստական բուրժուազիայի համաձայնողական գործակալներին, և «բուրժուազիան ու նրա ժամանակավոր կառավարութիւնն ողից կախված դրութեան մեջ ընկան»:

Սոցիալիստական հեղափոխութեան արագութեան և հաջողութեան մյուս պատճառն այն էր, վոր

«Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան դուռն էր կանգնած այնպիսի մի հեղափոխական դասակարգ, ինչպէս Ռուսաստանի բանվոր դասակարգն է, վորը կոխված էր մարտերում, կարճ ժամանակամիջոցում անցել էր յերկու հեղափոխութեան բովով և յերրորդ հեղափոխութեան նախորդին հանուն հաշտութեան, հանուն հողի, հանուն ազատութեան, հանուն սոցիալիզմի մղած պայքարում նվաճել էր ժողովրդի առաջնորդի հեղինակութիւնը»³:

Հին Ռուսաստանում բանվորների դրութիւնն անսովոր ծանր էր: 12½-ժամյա, իսկ տեքստիլներէ մոտ նույնիսկ 14—15-ժամյա հյուծիչ աշխատանքային օրը սպառում էր բոլոր ուժերը: Գործադրելութիւնը հալիտենական սպանալիքի պէս կախված էր բանվորի գլխի վրա: Այդ քիչ է, վոչ մի կապիտալիստական յերկրում այնպիսի առատութեամբ անվնաս չմնացին կապիտալիստական մնացորդները, ինչպէս ցարական Ռուսաստանում: Ճորտատերերի—կալվածատերերի դիկտատուրան խանգարում էր կապիտալիզմի զարգացմանը: Յարական Ռուսաստանում բանվորները տանջվում էին կրկնակի՝ և կապիտալիզմից և թե կապիտալիզմի անբաւականաչափ զարգացումից, ամբողջ ժողովրդի իրավադրկութիւնից: Ուստի և իր առաջին իսկ յերկրներում բանվոր դասակարգը գլխավորեց քաղաքի և գյուղի բոլոր դեմոկրատական տարրերի հեղափոխական շարժումն ընդդէմ ցարիզմի: Իր վճռականութեամբ և կայունութեամբ բանվոր դասակարգը զարթեցնում և պայքարի յեր հանում

¹ Լենին, ՌՄԴԻԿ խնդիրները ուսական հեղափոխութեան մեջ, Յերկ., հ. XXX, էջ 315:

² ՀամԿ(բ)Կ պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., էջ 298:

³ ՀամԿ(բ)Կ պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., էջ 287:

ընդդէմ ինքնակալութեան բոլոր աշխատավորներին, «Ժողովուրդներ թանտի» բոլոր ժողովուրդներին, ինչպես անվանում էր Լենինը ցարական Ռուսաստանը:

Դեռևս իր առաջին աշխատութեան մեջ, «Ի՞նչ են «Ժողովուրդի բարեկամները» և ինչպես են նրանք մարտնչում սոցիալ-դեմոկրատներ զեմ», գրված 1894 թվին, Լենինը նախադուշակեց, վոր «ռուս բանվորը բոլոր դեմոկրատական տարրերի գլուխն անցնելով ու վորտեք յեկնելով՝ կտապալի արքայութիւնը և ուստի պրոլետարիատին (բոլոր յերկրների պրոլետարիատի հետ կողք-կողքի) կառաջնորդէ բացահայտ քաղաքական կռիւի ուղիով ճանապարհով դեպի հաղթական կոմունիստական հեղափոխութիւնը»¹:

Մեծագույն առաջնորդի այդ հանձարեղ կանխատեսութիւնը իրականացավ:

Իր յերկարամյա պայքարով պրոլետարիատը նախապատրաստվեց ղեկավարի դերին և հանդես յեկավ հեզմոնի, մասսաների ճանաչված ղեկավարի դերում:

Հաղթութեան յերրորդ պատճառն այն հանգամանքն էր, վոր

«Ռուսաստանի բանվոր դասակարգը հեղափոխութեան մեջ ունեւր այնպիսի լուրջ դաշնակից, ինչպես չքավոր գյուղացիութիւնն էր, վորը գյուղացիական բնակչութեան հակայական մեծամասնութիւնն էր կազմում»²:

Հին Ռուսաստանում չքավորները կազմում էին ամբողջ բնակչութեան 65%-ը: Տասնյակ-միլիոնավոր մարդիկ կիսաքաղց էին ապրում: Հողագրկութիւնը, չարից դուրս հարկերը խեղդում էին գյուղացիական չքավորութեանը: Յերեսուն հազար կալվածատերեր ունէին ամէկի քան 60 միլիոն հեկտար հող, ստիպելով, վոր գյուղացիներն աշխատեն իրենց համար, ինչպես ճորտատիրութեան դաւաճընում:

Կուսակցութեան գոյութեան առաջին իսկ օրերից բոլշեիկները հակայական աշխատանք էին տանում չքավոր

¹ Լենին, հ. I, հայ. հրատ., էջ 269:

² Համի(բ)ի պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., էջ 287:

գյուղացիութեան մեջ: Գյուղացիութեան յայն մասսաները հասկացան, վոր հող, խաղաղութիւն, հաց ձեռք կրերեն միայն Լենինի—Ստալինի կուսակցութեան ղեկավարութեամբ:

Այս հանգամանքը, —ասված է «Համի(բ)ի պատմութեան համառոտ դասընթացի» մեջ, —ուստի հիմք ծառայեց պրոլետարիատի և չքավոր գյուղացիութեան դաշինքի համար: Բանվոր դասակարգի և չքավոր գյուղացիութեան դաշինքի առկայութիւնը վորոշեց նաև միջակներ ղարքադիծը, միջակներ, վորոնք յերկար ժամանակ տատանվում էին և միայն Հոկտեմբերյան ապստամբութիւնից առաջ ինչպես հարկն է շուտ յեկան հեղափոխութեան կողմը, չքավոր գյուղացիութեանը միանալով»¹:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական հեղափոխութիւնը ժողովրդական հեղափոխութիւն էր: Բոլշեիկները մասսաներին նյաճեցին ետերներից և մենշեիկներից: Աշխատավորների ճնշող մեծամասնութիւնը պաշտպանեց բոլշեիկյան կուսակցութեան գլխավորած պրոլետարիատին:

Սոցիալիստական մեծ հեղափոխութեան հաջողութեան մեջ մեծ նշանակութիւն ունեւր միջազգային իրադրութիւնը: Ամբողջ իմպերիալիստական աշխարհը բաժանվեց յերկու թշնամական բանակի: Համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմ էր զնում: Իրար կոկորդից բռնելով, վո՛չ անգլո-Ֆրանսական, վո՛չ էլ գերմանական բլոկը չէին կարող անմիջական ռազմական ողնութիւն ցույց տալ ուսական բուրժուազիային: Աշխատավորների հիմնական մասային ղեկավարող պրոլետարիատի խորտակիչ հարձակմանը չէր կարող դիմանալ իր կամքին թողնված ուսական բուրժուազիան: Իդուր չէր, վոր ամբողջ յերկրովը մեկ սոցիալիստական մեծ հեղափոխութեան հաղթական և ժրագ տարածումը Լենինն անվանեց հեղափոխութեան հաղթական յերթ:

Բայց հեղափոխութեան հաղթանակի գլխավոր պատճառն այն էր, վոր նրան գլուխ էր կանգնած բոլշեիկները

¹ Համի(բ)ի պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., էջ 287:

փորձված, մարտական, հեղափոխական կուսակցութիւնը: Լենինի և Ստալինի ղեկավարած կուսակցութիւնը կարողացաւ ջանքսեղ տրոցկիստական-բուխարինական և զինովյեկական-կամենեկյան դավաճաններին, իր դրոշի տակ համախմբեց սրբուխարիատին: Ճկուն և հմուտ տակտիկայով կուսակցութիւնը կարողացաւ բոլոր աշխատավորներին համոզել բոլշևիկյան իդեաների ճշմարտութիւնը և ժողովրդական մասսաներին տանել դեպի վճռական մարտը:

«Միայն այնպիսի մի կուսակցութիւն, ինչպես բոլշևիկները կուսակցութիւնն է, վորը բաժանահատի խնդիրն է՝ ժողովրդին վճռական դրոշի առաջնորդելու համար և բաժանահատի շրջանկատ՝ դեպի նպատակը տանող ճանապարհի բոլոր և ամեն տեսակ ստորջրյա քարերից խռատօրէն համար,—միայն այդպիսի կուսակցութիւնը կարող էր մի ընդհանուր հեղափոխական հեղեղի մեջ այդպես հմտաբէն միացնել այնպիսի տարբեր հեղափոխական շարժումներ, ինչպես ընդհանուր-դեմոկրատական շարժումն էր՝ հանուն հաշտութիւն, դյուդայիական-դեմոկրատական շարժումը՝ հանուն կալվածատիրական հողերի դրաման, ճնշված ժողովուրդների ազգային-ազատագրական շարժումը՝ հանուն ազգային իրավահավասարութիւն և պրոլետարիատի սոցիալիստական շարժումը՝ հանուն բուրժուազայի տապալման, հանուն սրբուխարիատի դիկտատուրայի հաստատման»¹:

Միջազգային իրադրութիւն հաջող գուղակցութիւնն ունեցել են նաև մյուս հեղափոխութիւնները: Մեծ մասամբ ժողովուրդներն իրենց կողմն են ունեցել շատ հեղափոխութիւններ: Ոգտալեւտ ուժերի հարաբերակցութիւնն ուղեկցել է մի շարք հեղափոխութիւններին: Բայց այդ հեղափոխութիւններէից մոչ մեկը չի ղեկավարվել այնպիսի հետեւողական հեղափոխական, անճնուրաց և խմաստուն, ոմուր համախմբված և ճկուն կուսակցութեամբ, ինչպես

բոլշևիկներն են: Լենինի—Ստալինի կուսակցութեան ղեկավարութիւնն այն հիմնական պայմանն էր, վորը վերջին հաշիւով վորոշեց մարդկութեան հանճարներին—Լենինի և Ստալինի կողմակերպած և ղեկավարած Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ հեղափոխութեան ընթացքն ու յեղքը:

¹ ՀամԿ(Բ)Կ պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, հայ. հրատ., ԵՂ 288:

Բ
Պ
Տ
Ե

Թարգմանիչ Ռոզա Վարդապետյան
Մամբաղիր Բ. Ն. Դավթյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Սրբագրիչ Վ. Զիդեշյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ Լ. Արսվյան

Ֆրավիլի լիպոյր Վ. 1094, հրատ. № 781
Պատվեր № 23, տիրաժ 6000
Հանձնվել է արտադրության 24/1 1940 թ.
Ստորագրված է տպագրելու 10/11 1940 թ.
Գինը 60 կ.

նշակ

հրատ.

Քաղաքական գրականության պետական հրատարակչություն,
Յերևան, Սկզբնական № 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0411366

